

ЛННБ України ім.В.Стефаника

01159604 (Q)

2012

В. 2595/5

ТВОРИ
СТЕПАНА РУДАНСЬКОГО.

ТОМ V.

Ч. 134.

Впорядкував

А. Крильський.

У ЛЬВОВІ, 1899.

Коштом Наук. Тов. ім. Шевченка.

З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка,
під зарядом К. Беднарського.

B-2595/5^{3р.}

Збірка М. С. ВОЗНЯКА

Львівська бібліотека
АН УРСР
№ И-36343

~~И. 21484/5 год~~

Передне слово.

Так само, як і ті писання Руданського, що увійшли в другий і третій том нашого видання, поема „Цар - Соловей“ і „Старочеські сьніви“ переховувались у шан. П. Г. Житецького в Києві. Він, оддаючи міні 1895-го року рукописи поетові, був думав, що оддає міні їх усї, а через те я, друкуючи 2-й том, заявив, що поему „Цар - Соловей“ треба вважати за загублену (ст. 1). Та позаторік, переглядаючи скриню з лексичними матеріялами для історичного українсько-руського словаря, яку міні доручив шан. Павло Гнатович, я на свою несподівану втіху ізнайшов у ній не тільки „Царя - Соловея“, але ще й невідомий нікому переклад із Королеводвірського рукопису. Воно правда, розповсюднений переказ про те, буцім Руданський не написав нічого кращого над „Царя - Соловея“, показуєть ся дуже переборщеним, бо я, наприклад, реальні „Приказки“ і „Сьвітові байки“ поставив би вище од аллегоричного „Царя Соловея“; але що на тій поемі лежить таки печать талану, того ніхто заперечити не зможе.

Автор назвав „Царя - Соловея“ казкою, і справді її можна читати з великим заінтересуванням попросту як казку. Тільки ж із давна вже було звісно (од покійного Ніщинського), що автор хотів тією казкою аллегорично обмалювати відносини Словян поміж собою. А втім, сам кінець казки мусить напоумити навіть зовсім недогадливого читача, що цар - Соловей — то словянський прабатько, царевич - Пастух з чарівливою дудкою — музикальний народ Чехи, пан - Мишливець з поляни — Поляки, царівна - Золотокрила — Україна, а одновірний з нею Причепа — Москалі. Коли читач одразу держатиметься цього погляду, то всяка сторінка з казки дасть йому якийсь історичний натяк. Отак у насмішливім оповіданні наймитовім про пан - отця та в циніченській сцені між пан - отцем і молодницею читач миттю почує одгук од середньовікових фаблію або од новель Боккачієвих про неморальне життя духовників, а в нещасливім гусакові, що його живцем спік голодний пан - отчик, упізнає безсмертного чеського Гуса; в кумедній халепі, яка скоїлась Німцеві од Пастухової дудки, читачеві вчують ся поважні словянофільські ноти; в житі та кию коло степену не важко буде впізнати Житомир с Київом, а в розговінню царівни і Причепи у православноного попа — зустріч України з Великокоруссю на спільнім релігійнім ґрунті.

Рукописи, з яких друкується цей том, власноручні авторові. У Руданського, як звісно, трапляється немало провінціалізмів*). Котрі з них, на мою думку, цікавіші для фільольога (приміром, „рямінний“ замість „ремінний“), ті я зазначив у долинні, хоч виправляв у текстї. А от які менше цікаві діалектичні особливости я повиправляв без усяких приміток: 1) тверді голосні після **р** (цара, царові, царом, царувати, затраслась, сварать ся, мирать ся, кучеравий, з гора, до мора, загорать ся, випрадає, раса); 2) помішання **е** та **и** (чиплявся, стрикоче, занихає, забринить, втиряю, втичє, стрипинути, обирнулася, всюде, похелилася, єї — зам. звичайного її); 3) **и** замість **і** (на смертельним); 4) **о** замість **і** (спокойно, спокойний, роскошний); 5) **е** зам. **і** (весенній, меж; „ступень“ чується часто по всій Україні, і через те я його не виправив на „ступінь“); 6) суголосні глухі замість дзвінких (вітбуває, вітки, откриті, вітдати, вітдалив ся, замихтіли, михтять, легкою)**); 7) випадання **й** (на гладкі підлозі, при лихі долі, у старі столиці, вражі силі,

---

*) Що ж до тієї чудернацької мови, яку Руданський вкладає в уста Німцеві, то для ілюзії нехай читач уважає її за чеську.

***) Такі написання, як „вітдати“, не можна навіть уважати за реальний факт діалектології, а попросту за особливість авторової правописи.

по правді Божі, а не чоловічі, в сі долині, на ні, при ні, по траві зелені, паниі уродливі, на рані глибокі; також: стані зам. стайні, но зам. іно або йно); 8) ю зам. ї і навпаки (цюлувати, глибокий)*); 9) у зам. о (покуштувати); 10) придихальне г в початку слів (гатаман, гинший); 11) я зам. е (сужано, опущане, заручана, відломляне); зайве в (увсе, увся, увсі, увзяти, увзяв, встидливая); 12) ї та и зам. є в формах ем і єсь (сконавивсь, яким, затопививсь, пізнавивсь, памятавим, вважав-їм, виучав-їсь, просив-їсь). Правопись я виправив так, що замісь ы та и (так усе у Руданського) поставив скрізь и та і; та ще замісь „луче“ (з одним ч) поставив „лучше“, замісь „счастливий, счастья“ — „щасливий, щастя“; та ще замісь росіянізма „седмого“ написав „сьомого“. — Всі отей дані стосують ся тільки до тексту „Царя - Соловея“; спис виправок у Королеводвірськїм рукописї подано далї на належнім місці.

В 3-їм томї, уже як він видрукував ся, я побачив ось які друкарські помилки (прохаю читачів виправити їх):

Ст. 20, в примітці 2-її викинути слова: „зросийщена форма“ і перенести в примітку 1-у.

*) На мою думку „глибокий“ вийшло не з „глибокий“, а з „глюбокий“.

стор.			замість	треба
21	ряд.	зн.	4	виходить виходило було
26	"	"	8	жужик мужик
27	"	"	8	а Русалиму в Русалиму
31	"	"	5	ґалабушка ґалубушка
74	і 75			чоботах чоботях
86	ряд.	ост.		най дай
87	ряд.	1-ий		треба читати так: „Якось він підсунув ручку“.
87	"	"	2	Го! в то
87	"	"	6	Май Дай
92	"	зн.	3	Батюшка Батюшки
99	"	"	15	з боків через зад
99	"	ост.		закрити покрити
115	"	зн.	6	насьмілив я насьмілив ся.

Окрім того мушу завважити, що в декотрих приказках другого тому єсть такі одміни проти рукопису, про які я нічогоісінько не згадав у передмові. Поясню, через що так воно сталось. Друкуючи той том, я не вислав до Галичини увесь текст од разу, але переписував його частинами і так одсилав. Серед приказок Руданського були деякі порноґрафічні, і їх важко було друкувати, а деякі — попросту вольні, або з одним-двома незвичайними словами; що до таких, то я був певний, що випустивши дотичне слово можна буде їх друкувати. Та зараз же я побачив, що в Галичині дивлять ся на цю справу інакше. Єсть, наприклад, приказка

у Руданського про лінивого сина; батько питає його: „Та скажи ж нарешті, до чого ти здатний! до якої роботи?“ а син одказує: „Щоб робити діти“. Я сподівався, що вона піде в друк, а вона не пішла; а ті приказки, в яких я робив пропуски, теж не друкувалися, бо робилися незрозумілими. Тоді я, хоч як міні було прикро накладати руку на чужий текст, зачав, одсилаючи до Галичини рукопис, потайки робити в нім дрібненькі зміни: наприклад я переписував „кізяк“ замість одного грубого слівця, і т. и.; таким способом я обратував з півтора десятка приказок, які без того зовсім не могли-б бути побачити світла. Згаданим змінам підлягли приказки надруковані на сторонах: 42, 44, 88, 90, 96, 97, 98, 104, 105, 110—111, 115, 120, 123, 127, 131, 133. Може колись міні пощастить оголосити ті речі так, як вони написані в самого Руданського; і навряд чи буде од того шкода для чиєїсь моральности!

Москва 1899 року, 12/24 січня.

А. Кримський.

ЦАР-СОЛОВЕЙ.

КАЗКА

(1857.)

Був собі журавель кущий,
Хвіст закарлючив.
Наносив сінця
Повні яселця.
Червона шапочка, —
Красна казочка?
Чи казати, чи ні?

Приказка.

ЦАР-СОЛОВЕЙ.

Часть перша.

I.

За горами, за морями
Єсть велике царство :
Могучого Соловея
Сильне государство.

І в тім царстві круту гору
Річка підмиває ;
Над горою — Соловеїв
Пишний палац сяє.

Стіль — шклянная, в діяментах,
Стіни — криштальові,
Скрізь підлога золотая,
Двері — брилянтові.

У палацу на високім
Золотім помості
Стоїть престіл Соловея
З слонової кості.

А на нїм лежить держава,
Скипетр і корона,

І шайки правдиві висять
На вагах закона.

І брилює царський палац,
Грає як зірниця,
А навколо розвинулась
Пишная столиця.

І столиця — вся обвита
Крепкими мурами,
Тай ті мури замикають
Дві желізних брами.

І від мідної дороги
З брами, як віднога,
Йде до самого палацу
Срібная дорога.

А землі-ж мав Соловей-цар —
Боже, твоя воля!
На полудень степ тягнув ся,
На опівніч — поле.

І як степ той, так і поле
Упирали в море;
На заході цілу землю
Розділяли гори.

І на північ від тих горів *)
Землю пущі вкрили,

---

*) = гір. А. К.

На полудень росла травка
І джерела били.

І щасливо царював він :
Ворогів не було ;
На заході було тихо,
Ніби сном заснуло ;

З опівночі і з полудня
Брилювало море,
Да й з восходу йому було
Не велике горе :

Хоть Канчук, царевич сильний,
По степу шатав ся,
Але й той із Соловейом
Воювать бояв ся.

II.

Була в царя Соловея
Красная столиця,
Та ще краща в нього була
Молода цариця.

І любились цар-цариця,
Нігде правди діти ;
І на радість і потіху
Дав їм Господь діти.

Мали вони за три роки
Три хороших сина.

І першая із них була
Добрая дитина.

Таке тихе, таке миле!
Лиш на ноги стало,
Вже від раня до смерканя
Поля не кидало.

Все на полі, все на паші,
З чередою ходить,
І всі думи свого серця
Сьпівами виводить.

І найбільше з нього втіхи
Цар та жінка мали
І царевича малого
Пастушком назвали.

Середущий не так добрий,
Як проворний вдався
І ніколи, як і перший,
Дому не тримався.

Вигнув дужку з обичайки,
Завязав струною,
Зробив стрілку з очерету,
Засмолив смолою.

І бувало, тільки встане,
З раня до смерканя
Скрізь ганяє і стріляє,
Робить полюваня.

І із нього цар-цариця
 Своєю втіху мали
 І царевича малого
 Всі Мисливим звали.

Третій син їх був Причена,
 Так і називав ся
 Чи від того, що ніколи
 Льоху не кидав ся ;

Чи від того, що до бочки
 Коли приплялить ся,
 То бувало тягне, тягне,
 Поки не звалить ся ;

Чи від того, що бувало
 П'яним хилитав ся
 І, щоб тільки не упасти,
 Він за все чіпляв ся.

Так і жили й виростили
 Царськії синочки:
 Їден в полі, другий в лісі,
 Третій коло бочки.

III.

Ще цариця чує силу,
 Ще й надію має,

А Соловей занедужав,
Смерти виглядає.

Виглядає свої смерти
На гладкій підлозі,
Збілів волос його чорний,
Ніби на морозі.

І ослабли сухі руки,
Холодіють ноги,
І не може він підняти
Голови з підлоги.

Гаснуть очі, як ті зорі,
І життя згасає;
І жахнув ся Соловей-цар
І дітей скликає.

І царевичі зійшли ся,
Коло нього стали,
Коло нього разом стали,
Гірко заридали.

„Діти мої! — батько каже,
Нічого ридати!
І цариці, хоть і цар він,
Треба-ж умирати.

„Як умру я... діти, діти...
Станьте, не ридайте!...
Як умру я, моє тіло
В стіну поховайте.

„І по колії*) три ночі
Ходить вартувати:
Там я буду своїм дітям
Землю роздавати.“

І на силу Соловей-цар
Руку підіймає;
Сини плачуть і ридають, —
Він благословляє.

І царевичі склонились,
На коліна стали
І останній раз живого
Батька цілували.

Незабаром по умершим
Діти голосили;
Незабаром мертве тіло
В степу хоронили.

Хоронили й поховали,
Богу помолились,
Повернули до палацу,
Сіли, зажурились.

Стали вагу розважати,
Думоньку гадати,
Як то кожному прийдець ся
Нічку вартувати.

---

*) по черві. А. К.

IV.

Нічка тиха. Зорі сьвітять,
В небі місяць грає.
Степ туманом обгорнув ся
І сном засинає.

Не шумить сухий чорнобиль,
Коник не стрекоче,
Перепілка не сьпіває,
І вуж не сикоче.

І дрімає степ широкий
І кругом біліє,
Тільки сьвіжая могила
На степу чорніє.

І в могилі Соловей-цар
Сном опочиває.
Нед могилою царевич
Варту відбуває.

Відбуває самий старший,
Батька виглядає
І сумнії свої думи
Та сьпіви сьпіває.

Вдруг по степу загуділо,
Затряслась могила,
І царевич ізжахнув ся:
Північ наступила.

І дух царя-Соловєя
 Став на верх могили.
 Як діамент, його шати
 Пишнії сьвітили.

І на вінку на смертельнім
 Квітки виростали,
 Виростали, роспукали,
 Чоло обвивали.

І говорить він до сива:
 „Сину ти мій милий!
 Іди, сину, ти на захід
 В лїво від могили.

„Там ти будеш між горами
 Свою землю мати.
 Там ти будеш сам по собі
 Царем царювати.

„А за теє, що вартуєш
 Ти могилу сюю,
 Я сопілку золотую
 Тобі подарую.

„І, як сумно ти заграєш,
 Усе засумує;
 А як весело заграєш -
 Усе затанцює.“

Дух іздимів. І на землю
 Ще роса не спала,

Як сопілка на могилі
Золотá лежала.

І узяв її царевич.
З братами простив ся
Тай на рідну сторононьку
Жити віддалив ся.

V.

В другу нічку середущий
Варту відбуває
І стрілою на могилу
Землю підгортає.

І опівніч наступила,
Степ заколисав ся,
І дух царя-Соловея
Сину показав ся.

І говорить він до сина :
„Сину ти мій милий,
Іди, сину, ти на захід
В право від могили.

„Там з лісами та звірями
Будеш землю мати,
Там ти будеш царювати,
Звірів полювати.

„А за теє, що вартуєш
Ти могилу сюю,

На потїху тобі, сину,
Коня подарую.

„І як схочеш полювати
В добрую годину,
Через вуха лиш коневи
Перелїзеш, сину.“

Дух іздимів. Іще в небо
Зорі не уплили,
А вже коник вороненький
Стояв край могили.

І повів коня царевич,
З братом розпростив ся,
Тай на рідну сторононьку
Жити віддалив ся.

В третю нічку наймолодший
Варту відбуває
І десятую бутельку
З горя випиває.

І опівніч наступила,
Степ заколисав ся,
І дух царя-Соловоя
Сину показав ся.

І говорить: „І ти, сину,
Хоть не вартий того,
А повинен долю взяти
В царя, батька свого.“

„Будеш, сину, мою землю
 І мій палац мати,
 Там з царицею ти будеш
 Разом царювати.

„А за теє, що вартуєш, —
 Я і сам не знаю,
 Чим я тебе, п'яний сину,
 Дарувати маю?“

— „Чим же, тату, дарувати?
 Таку бочку дати,
 Щоб із неї пити, пити,
 І не випивати.“

Дух іздимів, зорі згасли,
 І роса унала.
 Аж тоді на верх могили
 З вином бочка стала.

І пішов царевич з нею
 Тай ідучи впив ся.
 І в палацу на порозі
 П'яний повалив ся.

VI.

Ще Причепа не проспав ся,
 Лежить на порозі,
 А вже Канчук з його військом
 Бєть ся на дорозі.

Та воно пак і не страшно-б:
 В нього війська много,
 Тай усе народ добірний,
 Їден у їдного.

Ба, й Канчука з його військом
 Лихо не узяло!
 Бо вже справного такого
 В світі не бувало.

І два війська ізійшли ся,
 Як дві сильних тучі;
 Як блискавка, замигтіли
 Палаші блискучі.

От без жалю сїче палаш,
 Спіса серце коле,
 І валять ся трупом люди
 На кроваве поле.

Що раз гірше Канчукове
 Військо налягає,
 Що раз слабше його силу
 Друге відбиває.

І сонечко на полудень
 Іще не ставало,
 А Причепине все військо
 Покотом лежало.

Крик і галас у столиці:
 Канчук у дорозі!

І цариця свого сина
Будить на порозі.

І Причена пробудив ся —
Нічого діяти!
Схватив бочку перед себе,
Давай утікати.

Тільки бочка будь здорова, —
Пропадай, столице!
Пропадайте ви, палаци,
Й ти, стара царице!

А тимчасом під столицю
Канчук підступає
І гарматами желізні
Брами розбиває.

Розбиває і ламає
Срібную дорогу,
А в палацу добуває
Золоту підлогу.

І все військо похапало
Срібла по кишені,
Осавули й отамани
Злота повні жмені,

А царевич — дияменти.
І пішли з столиці...
Ще спасибі, що не вбили
Бідної цариці.

VII.

Нічка тиха. Зорі сьвітять.
В небі місяць грає.
Степ туманом обгорнув ся
І сном засипає.

Не шумить сухий чорнобиль,
Коник не стрекоче,
Перепілка не сьніває
І вуж не сикоче.

І дримає степ широкий
І кругом біліє,
Тільки сьвіжая могила
На степену чорніє.

У могилі Соловей-цар
Сном опочиває;
Над могилою цариця
Тяженько ридає.

Вдруг по степену загуділо,
Затряслась могила,
І жахнула ся цариця:
Північ наступила.

І дух царя-Соловея
Став на верх могили,
Як діямент, його шати
Пишнії сьвітили.

І на вінку на смертельнім
Квітки роспукали,
Виростали, роспукали,
Чоло обвивали.

І говорить: „Жінко люба,
Нічого тужити, —
Кинь Причепу і палаци,
В них тобі не жити.

„Палац скоро завалить ся,
І сліда не буде,
І столицю мою пишну
Занехають люде.

„Бо Причепа уже другу
Десь там закладає,
Заким тую, як старую,
Кине-занехає.

„Не вертай ся ти до нього,
Жий собі на волі:
Не подбає син про тебе
При лихій недолі.

„Жий на волі, на степови
Дасть тобі Бог доньку:
Та пригорне-приголубить
Твою головоньку.

„І у дочки тої будуть
Золотії крила,

У тих крилах її буде
І воля і сила.

„І як ворог прилучить ся, —
Най тріпне крилами:
То посиплють ся, як порох,
Коні з козаками

„А з волося буде мати
Отамана свого;
Нехай тільки не виходить
Замуж за нікого“.

Дух іздимів, і зірниця
Ще не засвітила,
Як цариця злотокрилу
Дочку породила.

VIII.

Жие собі на степови
Вбогая цариця.
Росте дочка злотокрила,
Як та чарівниця.

Росте вона що години,
Росте не літами.
Що зігляне кругом себе,
То й питає мамі.

Чи забренить коло неї
Пчілка або муха,

Чи завесь ся, защебече
Шташка щебетуха —

„Скажи, мамо, щó говорять,
Щó вони щебечуть?
Чи то діти з вітром грають,
З ненькою лепечуть?“

„Чи то мати доньку кличе?
Скажи, моя мати.
Може-б і я полетіла
З ними погуляти?“

Чи комахів де загляне,
То і просить неньки:
„Подиви ся, моя нене,
На кучки маленькі.“

„Як вони билинуносять,
Комашню будують,
І — ніч іде — коло неї
Сторожі вартують.“

„Подиви ся, як чужії
Разом ізійдуть ся,
Як кусають ся, їдять ся
І до смерти бють ся.“

„Мабуть, мамо, і комаха
Людський розум має.
Коли вона між своїми
Ворога пізнає.“

Чи на степ широкий гляне,
 Де дзвінок синіє
 І під ним, як шовк зелений,*)
 Трава зеленіє, —

І вітрець весінній віє,
 Травку нахиляє
 І по травці ніби хвилі,
 Гонить, наганяє, —

„Мамо, мамо, як весело!
 Чи ж ти розважала?
 Перед тим суха билина
 Поле покривала,

„І валилась, крила поле,
 Як суха ксстриця...
 А тепер... ізнов на полі
 Молода травиця!

„Мамо, мамо, чи ж на сьвіті
 Так не все мінить ся,
 Чи ж не там росте новеє,
 Де старе звалить ся?“

ІХ.

Встає сонце від восходу,
 Іде до заходу,

---

*) В рукописі: „зеленій“. А. К.

І нема сліда на небі
Після його ходу.

„І куди воно заходить
І де спочиває?
Скажи мені, моя нене,
Хто те розгадає?

„І так сходить і заходить
Може зперед віка,
І як глянеш — чиж не тая
Доля чоловіка?

„Зійде красний, як те сонце;
Сьвіт його побавить,
І вмирає, і по собі
Сліду не оставить.

„А на небі сонце вічно
Сходить і заходить,
Як же, мамо, теє сонце
Попід землю ходить?

„Най земля стоїть на морі, —
Деж оперлось море?
Які-ж будуть, моя нене,
Для води опори?

„Як земля стоїть по собі
І опір не має?
Скажи мені, моя нене,
Хто її тримає?

„І як висить на повітрі
Тяжка така брила?
Не згадаю, не зміркую,
Слаба моя сила“.

Стане нічка, сходять зорі,
Місяць випливає..
„Звідки сьвітло в синім небі?“
Дівчина питає.

„Чи то слуги божі сьвітять
Сьвічі восковії?
Чи то сяють так на небі
Люди умерлії?“

„Чи то зорі, божі мислі,
Божая дорога?
Чи то, може, кожда зірка
Иньший сьвіт у Бога?“

„Не зміркую, моя нене,
Гадки не згадаю.
Полетіла-б, полетіла-б, —
Силоньки не маю.“

І голубить її ненька,
К серцю пригортає
І милую свою доньку
Правди навчає.

X.

Росте дочка златокрила,
Краси добирає,
А тимчасом її ненька
З силюньки спадає.

Обсікли ся пишні коси,
Снігом забіліли,
Поспадались повні личка,
Воском зажовтіли.

Очі в лоб позападали
І там позгасали,
І на лобі літа сумні
Сліди поорали.

І ослабли сухі руки,
Підкосились ноги,
Похилилась, як билина
Суха край дороги.

І згадала стара ненька
Смертнюю годину,
На могилу Соловоя
Повела дитину.

І говорить: „Дою мила,
Поглянь кругом себе:
Доки глянеш — все те буде
Сужено для тебе.“

І поглянула царівна, —
 Видить: синє море.
 Подивила ся на захід, —
 Манячіють гори.

На восході чорний ворон
 Понад ліс літає.
 На опівніч орел сивий *)
 Кохті розправляє.

І говорить до царівни
 Бідная цариця:
 „Де спочили твої очі,
 Там твоя границя.

„Будь довільна своїм краєм,
 Не бажай чужого,
 Але нехай і чужії
 Не займають твого.

„Єсть у тебе в крилах сила, —
 Бий ся, відбивай ся.
 Єсть у тебе в лобі розум, —
 Звести не давай ся.

„Стережи ся, доню, хмілю:
 Хміль — погане зіля:
 Платить мукою-тугою
 За часок весіля.

---

*) В первописі: „сивий“. А. К.

„Будь царівною до віка, —
 Заміж — то недоля:
 Нема в світі, моя донько,
 Як власная воля.

„Рік від року сповідай ся
 У старій столиці,
 І не забудь царя-батька
 І мене цариці“.

От цариця свою дочку
 Поблагословила
 І на віки свої очі
 Темнії закрила.

ЧАСТЬ ДРУГА.

I.

Незабаром на степові
 І Канчук конає,
 Свої діти, свої слуги
 З шатра висилає.

І виходять його діти,
 Слуги виступають,
 Ломлять руки, по цареві
 Плачуть і ридають.

Лиш мізинець*) не ридає,
 Шатра не кидає :
 Заховав ся під постелю
 і все розважає.

Встає Канчук із постелі
 І трома ключами
 Відмикає круглу скриню,
 Збиту обручами.

Достає нагай ремінний**),
 Кримку***) витягає,
 Достає казан чугунний,
 З тиха промовляє :

„От нагай, що вражій силі
 Давав наганяю,
 Як бувало говорив я :
 „Погуляй, нагаю !“

„А то кримка-невидимка,
 Що мене ховала,
 Як у полі вража сила
 Мене наганяла.

„І казан !... Нераз варив я,
 Що-йно попадалось :

---

*) наймолодший син. А. К.

**) В рукопису: „рамінний“. А. К.

***) шапку. А. К.

І все військо було сите,
І ще зоставалось“.

І узяв він тії річі,
К серцю пригортає,
Заливаєть ся сльозами,
Стиха промовляє :

„Річі мої дорогії!
Де міні вас діти?
Віддав би вас своїм дітям, —
Та не варті діти!

„Законаю я вас в землю,
Там лежить до віка.
Нехай до вас не доткнеть ся
Рука чоловіка“.

І викопав в шатрі яму,
Річі укладає,
І землею засипає,
Тричі примовляє :

„Хто їх буде добувати,
Нагле най сконає;
Чия рука закопала,
Та най відкопає“.

І втиснув коліном землю
І підвів ся стиха.
Положив ся на постелю
І сконав до лиха.

II.

„Добре, батьку, що сконав-єсь!“

Синок промовляє :

„Чия рука закопала,

Та і відкопає“.

І ще теплого з постелі

Волоче до ями

І розкопує ту яму

Мертвими руками.

І розкопує, гадає :

„Все то моє буде,

І не бачити-муть братя,

Не знати-муть люде“.

А тим часом його братя

Своє памятають :

Поробили в шатрі діри,

В шатро заглядають.

І що тільки докопав ся —

В шатро повбігали,

І над батьком своїм діти

Сварку розпочали.

„Моя кримка!“ каже менший.

„Моя!“ середущий.

„Моя кримка!“ каже старший, —

„Я старший і дужчий“.

І вхватали кримку в руки,
Кримки не пускають.
А тут раптом нахилились
І нагай хватають.

„Мій нагай!“ говорить менший.
„Ні, мій!“ — середущий.
„Мій нагай!“ говорить старший, —
„Я старший і дужчий“.

І всі троє заціпились
І нагай тримають,
І ще раптом нахилились, —
Казан підіймають!

„Мій казан!“ — молодший каже.
„Ні, мій!“ — середущий.
„Мій казан!“ говорить старший, —
„Я старший і дужчий“.

І счепились за дідизну
Тай не помирять ся.
І водять ся по шатрові,
День і ніч сварять ся.

І сварять ся, не мирять ся,
Батька проклинають,
А тимчасом ходять слуги
Та їм розважають:

„Царевичі наші любі,
Сором, не сваріть ся!

Ходіть лучше до Причени,
Миром помирить ся“.

І подумали три брата,
Покидають степи
Тай на північ, у столицю,
Ідуть до Причени.

III.

Прийшли брата у столицю,
Палац відпитали,
І приходять до покою,
Край порога стали.

А в покою сам Причена
На високім троні,
Кучерявий хміль повив ся
На його короні.

Коло нього, ступнем нижче,
Сидять сенатори,
А за ними їднорали,
Пани й асесори.

За панами осавули
Як сьвічки стояли,
А за ними прості люди
Мовчки укліякали.

У царя на відер двоє
Чаша брилянтова,

І на чаші стоїть надпись :
„Тут правда царьова“.

І цар нею вино тягне,
Відром — сенатори,
Піввідерком — їднорали,
Оком — асесори.

Пани пили із пів-ока,
З кварти — осавули,
Прості люди то з бляшанки,
То з бичка тягнули.

На около часовії
Стіни підпирали
І, як ружа, довгошії
Бутельки тримали.

Підступили, поклонились
Діти Канчукові :
„Розсуди нас!“, говорили
П'яному царьові.

„Розсуди по правді Божій,
А не чоловічій :
Нам осталось після батька
Три чудесних річі.

„І першая із тих річів —
Канчукова кримка,
І та кримка не простая, —
Кримка-невидимка.

„Друга річ — нагай ремінний*).

Тільки йно сказати:

„Поголяй на кім, нагаю!“

То й зачне гуляти.

„А з казана, щоби їли

Всі на сьвітї люде —

Кілько страви ізварити,

Тільки в нїм і буде.

„От таке то, ясний царю!

Ми й самі не знаєм,

Як ті річі між собою

Поділити маєм.

„Чи три річі взяти разом

Судиш ти їдному?

Чи кождому їдну взяти?

І котру якому?

IV.

„Не журить ся, царські діти,

Діти Канчукові:

Передайте ви ті річі

Нашому царьові.

„Цар розсудить, кому взяти!“

Слуги враз сказали.

---

*) В рукописі „рамінний“. А. К.

І царевичі Причепі
Свої річі здали.

А Причепа тії річі
На столі складає,
Устає із свого трону,
Стиха промовляє :

„Сьвідок Бог: сужу я правду
І всі добрі люде:
Хто із вас братів поборе,
Усе того буде“.

І в минуті двоє старших
Раптом ісчепились,
Ісчепились і до крови
Як ті півні бились.

А молодший лиш на кримку
Скоса поглядає...
Нїби місце дає братам,
К столу підступає.

Вже і тому і другому
Боки посинїли,
Вже кривлею тому й тому.
Губи закипіли.

А все таки вони бють ся,
Миром не мирять ся;
На остаток враз без сили
Покотом валять ся.

Плещуть сьвідки у долонї,
 І цар помагає,
 А мізинець помаленьку
 Руку простягає.

Хвать за кримку! да на себе!
 Давай утікати!
 Сенаторам через плечі,
 Людям через пяти!

„Ловить його, бісурмана!“
 Усі закричали.
 А він уже за порогом,
 Поминай, як звали!

„Ну, пустили того біса,
 Хоть сих не пускайте!
 Не пускайте бісурманів,
 Зараз порубайте!“

І царевичів безсильних
 На шматки зрубали,
 І собі нагай ремінний*)
 І казан узяли.

А мізинець-невидимець
 З страху, чи із горя
 Десь погнав ся через стени
 До самого моря.

---

*) В рукописі „рамінний“. А. К.

V.

На полудень від заходу
Пишна, як дівчина,
Розвинулась і дримає
Сонная долина.

У головах терен веть ся,
Шю обвиває,
І квітками й ягідками
Голову вбирає.

Від восходу, як покрівля,
Відкотилось море,
Від заходу при долині
Стоять сиві гори.

Стоять гори при долині,
Ніби батько й мати,
І вартують, доки буде
Їх дитина спати.

І вартують зперед віка
І думу гадають,
Та на сонную дитину
Сльози проливають.

І на ноги спаде слізка —
І, як невидимка,
Закриває її чари
Стидливая димка.

Тая димка зеленіє,
 Вабить і лякає,
 Вбитому житя дарує
 І сама вбиває.

Як на стан сльоза упаде, —
 Кругом обіллеть ся,
 Опереже стан тоненький,
 В вузлик завинеть ся.

Завинеть ся і дівочі
 Чари замикає,
 І два кінці, як дві бинди,
 В море опускає.

Як на груди сльоза впаде,
 То до серця леть ся,
 Доки в серці у горячім
 З вогнем не зійдеть ся.

І лиш тільки ізійдеть ся,
 Парою злітає
 І у сонної долини
 Груди підіймає.

Підіймає повні груди,
 Груди пробиває
 І горячою водою
 На сьвіт впливає.

Плачуть гори, течуть сльози
 Віки, не годину.

Та ті сльози не збужають
Сонную долину.

Плачуть гори зперед віка
І не перестануть,
Тільки лекше горам стане,
Як на море глянуть.

Море тихе, море ясне
Як дитя дримає,
А за морем сьвята церква
І хрест сьвятий сяє.

VI.

В сій долині меже морем,
Терном і горами
Жив собі Пастух-царевич
З своїми стадами.

Живе собі, як пташина
На сьвятії волі,
Коло нього стада бродять
На шовковім полі.

А він собі під оріхом
Лежить на травиці,
І в травиці червоніють
Спілі полуниці.

А навколо на деревах
Фиги і мигдали.

Померанці і цитрини
Гиля повгинали.

Там спадають спілі сливи,
Жовті морелі,
А там тільки доспівають
Ріжки і дактелі.

На відклинах спілі дині
Й кавуни пестріють,
І над ними винограду
Кетяхи синіють.

У долині над з'їлями
То метелик*) грає,
То жибонить бідна пчїлка,
В квітку заглядає.

А в повітрі над садами
Грають Божі птиці,
І над ними, як склепіня,
Небо без границі.

А по небі плине сонце,
Тане**) на долину
І, як ненька, огріває
Рідную дитину.

Опочине ясне сонце, —
Місяць випливає.

---

*) В рукописі „мутелек“. А. К.

**) В рукописі „тає“. А. К.

Безграничнеє склепіня
Зіроньками сяє.

І весело зорі грають,
Мигтять і мінять ся,
То погаснуть, потемніють,
То знов загорять ся.

Тільки місяць, місяць думний,
Знать — своє гадає:
Мірним ступнем поміж зорі
К заходу ступає.

Хіба тільки, як проходить
В небі середину,
Стане думний і погляне
В сонную долину.

А в долині туман бродить,
Убрус випрядає,
І на сонную долину
Стиха накидає.

VII.

І як в небо сходить сонце
І як з неба сходить,
Стає Пастух на долині
І думу виводить.

І стихає все навкола
Від орла до пчілки,

Все живеє й неживеє
Слухає сопілки.

І та дума, його дума,
Ніби з неба ллєть ся,
І широко і далеко
За межу несєть ся.

Раз виходить піп із церкви,
Кондаки сьпіває,
Коли чує: аж за морем
Якась дудка грає.

„Га!“ подумав, „певне люди
Заняли долину.
Піду но я, що випрошу,
Хоть на сорочину“.

І зібрав ся піп убогий,
Пішов понад море,
І приходить на долину
Під високі гори.

Аж на стрічу йде царевич,
З попом привитав ся.
„Чи здалека ви, панотче?“
Батюшку спитав ся.

— „Я зза моря“, піп говорить.
„Я зза моря, сину,
І бідую Христа ради,
Мало що не згину.“

„Я вдовець*), не маю жінки
І дітей не маю,
І за церкву лиш їдную
Та за душу дбаю“. —

„Будьте ласкаві, панотче,
В мене відпичніте,
Не цурайтесь мого хліба,
Сядьте, закусіте“.

Простелив піп свою рясу,
На траві сідає;
Пастух ходить коло нього,
Щиро угощає.

І наїв ся піп убогий,
І хрест сьвятий творить
І дякує сьпівакові,
Дякує й говорить:

„О, спасибі! Добре, сину,
Ти людей приймаєш,
Тільки шкода, що до того
Вина не тримаєш.“

„Знаєш, сину, вино добре;
Письмо сьвяте каже:
Веселить смиренне серце,
Маслом душу маже“.

---

*) В рукописі „вдівець“. А. К.

VIII.

„Вибачайте мні, панотче,
Я ще не розжив ся,
Ще і року не упило,
Як тут поселив ся.

„Розживу ся, і як будуть
Мене знати люде,
То на втіху добрих гостей
І то в мене буде.

„На сей раз, сьвятий панотче,
Прошу, не судіте,
А убоге господарство
Поблагословіте!“

Спершу вийшли на озера,
Де між купинами
Пливали собі на волі
Гуси з лебедями.

І піп руку підіймає
І благословляє,
А тимчасом пастухові
Стиха промовляє :

„О, хорошії-ж лебідки
Й гуси маєш, сину !
А годилось би й на церкву
Дати десятину“.

І дарує той найкращу
 Гуску і лебідку,
 А піп тільки-но погладив
 Куцю борідку.

Ідуть далі, понад річку,
 Аж на оболоні.
 Табуном на волі грають
 Роскішні коні.

„Благословить тобі Господь
 І ті коні, сину,
 Лиш не жалуй в сьвяту церкву
 Дати десятину“.

І вибрав той пару коний
 Під масть і під міру,
 Тай дарує і ті коні
 В церкву на офіру.

Перейшов піп вздовж і нахрест
 Всю його долину
 І на церкву ізі всього
 Вибрав десятину.

На остаток в нього видить
 Дудку золотую,
 І на дудку піп зливає
 Благодать сьвятую.

„Всяка дудка твоя буде
 Повна благодати,

Тільки, сину, треба сюю
На сьвяте віддати“.

„Вже на сеє, сьвятий отче,
Прошу вибачати,
Дудка -- батьків подарунок,—
Не можу віддати“.

„Ну спасибі і за теє!“
Думає попина:
„Церкві хвала подобає,
Міні — десятина“.

ІХ.

Тільки-тільки що царевич
Батюшку відправив
І отець чеснії стопи
За море направив, —

Аж зза терену густого
Німець показав ся.
Іде, — пастух поклонив ся,
„Звідки?“ запитав ся.

„Я сем, члечку, вбогий Немец,
Фон Австрія з родем,
Жіє собі тільки штукем,
З чужим хлебом-водем.

„Як сват сватем, нам Австрія
Хлеба не родзіла,

Тільки з вогнем нас паліла,
З водем нас топіла.

„З таким бідем Немец ніґди
З хлебом не працювал,
Тільки ходзіл із олейкем,
Штуки показовал“.

„Щож то в тебе за олейки?“
„Вшельке, мілий члечку:
І от того, жеби члечка
Покохал дзівечка,

„І од глави, і од очу,
Од боку боленя,
От седзеня і стоєня,
Піця і єдзеня“.

„Як такії-ж то олейки,
То сховай для себе.
Ще цікавий би я знати,
Що за штуки в тебе“.

„О, я славне умім штуки“,
Хитрий Німець каже.
„Тільки заплаць, мілий члечку,
Вшельке ці покаже.

„А то, члечку, і даремне
Маш ламане штуке“...
Перегнув ся назад Німець,
Падає на руки.

І руками впер ся в землю,
Ноги підіймає
І стоїть ногами в гору, —
Ніби чорт тримає.

І здихнув Пастух-царевич,
Просить Німця встати:
„Що ти робиш з себе, Німче?“
Став йому казати.

„Не пристало чоловіку
З себе сьміх робити.
Чоловіку завше треба
Чоловіком жити.

„Я дам тобі, чоловіче,
Всього для початку,
Та возьми, піди до дому,
Збудуй собі хатку.

„Сій, ори, працюй, труди ся,
Як всі добрі люде,
То із тебе поміж людьми
І сьміху не буде“.

X.

Після Німця якось Господь
Того не доводив,
Щоби ще хто на долину
Жебрати приходив.

І Пастух поставив хатку,
 Хліб зібрав завчасне*),
 І спокійно жив в долині
 До самої весни.

Стала весна наступати,
 Піст сьвятий кінчатись,
 Ще лиш тиждень, — і великдень,
 Треба сповідатись.

Із суботи на неділю
 Йде пастух із дому
 І приходить, поклонив ся
 Богові сьвятому.

Поклонив ся і громадї,
 Край попа вклякає,
 А він сидить в патрахілі
 Йому промовляє:

„Доки в церкву не положиш
 Дудки золотої,
 Поти тобі не прокажу
 Сповіди сьвятої“.

Устав з місця, пішов в олтар
 І вечерню править,
 А Пастуха коло серця
 Мов кліщами давить.

---

*) завчасу. А. К.

Вийшов з церкви за дзвіницю,
Ходить і блукає,
Аж приходить попів наймит
Да і розважає :

„Не жури ся, пане брате !
До землі бідою !
Мало чого піп не каже !
Ходи-но зо мною.

„Ти думаєш, що він справді
Так за церкву дбає ?
О, бодай так ! Все те, брате,
Собі забирає.

„А як мучить на соломі
Бідну худобину !
Ходи, хіба, та оглянеш
Свою десятину“.

І пішов і сам оглянув,
Аж жаль йому стало !
У голодної худоби
Й стебла не лежало.

„Та де йому“, наймит каже,
„За худобу дбати !
Він за тее тільки дбає,
З ким би йому спати.

„Та ще в хаті із ким-небудь
То й спати не буде.

Не пристало, — каже, — в хаті —
Будуть знати люде.

„А на горі ще іздавна
Соломняник має,
От туди він своїх гостей
На нічліг приймає.

XI.

„О, спасибі тобі, брате“,
Пастух обізвав ся,
„Що ти правду розказати
Не полїнував ся.

„А не знаєш, чи й сьогодні
Буде молодиця?“
— „Як не буде? та без Гриця
Й вода не сьвятить ся“.

„Добреж, брате. Я тут буду
О пізній вечері.
Не забудь лиш відімкнути
Затильнії двері“.

Пішов пастух по сопілку,
Назад повернув ся,
Увійшов в затильні двері,
В кутку пригорнув ся.

І поглянув кругом себе:
Всюди темно й тихо;

На горі лиш по минутах
Шелепає лихо.

Далі чує тихий голос:
„Годі, серце, спати:
Збираєть ся сильний Турок
Москву воювати“.

„Не боїть ся Москва Турка“,
Хтось говорить знова,
„Коли Турок хоче битись,
То Москва готова“.

А Пастух пождав минуту,
Та як стане грати!
Давай усе неживеє,
Як живе скакати.

Скачуть відра із водою,
Кадка з бураками*),
Скачуть лавки і полиці,
Мисник із ложками.

Скаче в сїнях стара ступа,
Як жива неначе,
І на горі підійняв ся
Соломняник, — скаче.

Верещить піп, речетує,
Кричить молодниця,

---

*) В первописі „бораками“. А. К.

Соломняник скаче, скаче
І з гори валить ся.

І довго під жмелів слухав,
Не міг з місця встати.
„Ото було вам, паноче,
Дудки не бажати“.

Вийшов Пастух із обори,
Вигнав десятину
І погнав її на пашу
На свою долину.

Гусака лиш забув взяти
У отця сьвятого ;
Його рано серед хати
Спик отець живого.

XII.

Чи подужав під за морем,
Пастух не питав ся ;
Найшов церкву за горами
І до тої вдав ся.

Там і сповідь проказали
І запричастили
І без плати на великдень
Паски осьвятили.

Забув Пастух ідно горе, -
Друге наступає :

Що день Божий з його стада
Все щось пропадає.

А то качка десь пропаде,
А то і овечка,
А то гуски не долічиш,
А то і бичечка.

Різно бідний Пастух думав.
Звісно : в кого згуба,
Ще й у того до причинку
Гріха повна губа.

На послідок — що робити ! —
Пастух засідає.
Коли гляне : поміж терен
Німець пролізає.

Пролізає... Ще нічого :
Може і не красти,
Може в гості йшов, сердечний,
Та не міг попасти.

От Пастух і виглядає,
Що то буде з того ?
Німець виліз, кругом глянув...
Ні, нема нікого.

А тут саме коло терну
Череда стояла.
Він живенько за ягнятко
Та у терен драла !

„Почекай же, бісів Німче!“
 Пастух розважає.
 Взяв сопілку, засїв знову,
 Німця виглядає.

Тільки Німець заліз в терен,
 Дудка як заграє!
 Німець скаче, Німець плаче, —
 Не рад, та гуляє!

І обдерлась сурдутинна,
 Стало тіло голе;
 Німець плаче, Німець скаче,
 А тернина коле.

І пограла ще сопілка
 Й перестала грати, —
 Ледве живий вийшов Німець
 І став промовляти:

„Нех же єму маць мордує
 З таким дудкем єго!
 Троха, троха не змордовал
 Немца убогého!“

Аж від тогді на долині
 Жив Пастух щасливо:
 Його щастя, його долі
 Ніщо не мутило.

ЧАСТЬ ТРЕТЯ.

I.

Щож царівна Златокрила
 На степу гадає?
 Чи по неньці-голубоньці
 Сльози проливає?

Чи літає в степу, грає?
 Чи хозяйством радить?
 Чи затялась із сусідом*)
 І війну провадить?

Чи і їй**) „ламане штуки“
 Німці приставляють?
 Чи і в неї десятини
 Люди вимагають?

Проликала вона сльози
 По неньці-цариці,
 Та щó мертвому допоможуть
 Наші жалібниці?

Проликала вона сльози
 У мертвого тіла,
 Поховала, й перестала,
 І повеселіла.

---

*) В першому списку і тут, і далі: „сосідом“ А. К.

**) В рукописі: Й її.

І живе собі на полі
 Молода царівна,
 Куди гляне, не прогляне, —
 Земля рівна, рівна.

Її шати — пишні крила,
 Ліжко — пух-травиця,
 Для палацу — синє небо
 А стіни — границя.

В її крилах, злотих крилах
 Слуги й оборона,
 Її сила, її слава,
 Доля і корона.

І не має вона смутку,
 Не відає горя,
 Встане рано, пролетить ся
 До синього моря.

І миєть ся, як лебідка, —
 І в стару столицю!
 І молить ся там за себе,
 Царя і царицю.

І проскури лиш дождеть ся, —
 На степ відлітає
 Та о сьвітї і о людях
 Думоньку гадає.

І щасливо упливали
 Дні її за днями,

Доки й туди не забралось
Лихо з пазюрами.

То не Німці гнули штуки,
Добро розкрадали,
Не попи то десятину
В неї вимагали.

То все війни тяжкі були
Де кривля*) все лилась,
Де й царівна Злотокрила
Ледве не залилась.

II.

Раз десятій чи двацятій
Пташка злотокрила
В синє море купати ся
Через небо плила.

І тоненьке повітре
Крила розсікали,
І на крилах лучі сонця
Як діямент грали.

І прибула аж до моря,
Звилась над скалою

---

*) Важко розібрати, що написано в оригіналі:
„кривля“ чи „крівля.“ Фільольогічно обидві фонем
добрі. А. К.

І на скалу опустилась
Легкою ногою.

І дивилась довго в море,
Довго виглядалась,
Знать собою як у люстрі
Пишна любувалась.

І махнула крилоньками*)
І на воду сіла,
І облилась вода чиста
Кругом її тіла.

І облилась кругом тіла
Що її чарує,
Коло того вона вьєть ся,
Те вона цілує.

Аж тут мабуть від Причени
На ту саму пору
Прибув Кримчук молоденький
В невидимці к морю.

І поглянув: щó за диво!
Дівчина і птиця!
Крила злотом відбивають,
Сама — як зірниця.

І поглянув, — серце мліє.
Так би й розтопилось!

---

*) В первописі „криленьками“. А. К.

Так, здаєть ся, що водою-б
Навкругі обвилось!

Але дівчина на морі, —
Як її достати?
Хіба, заким з моря вийде,
Треба почекати.

От обмила ся царівна,
Із води виходить,
І на ній вода росою
Сходить і не сходить, —

Ніби трудно, ніби нудно
З нею розлучатись,
Ніби хтілось ще минути
З нею позостатись.

А царевич чуть не гине;
Лиш з води ногою,
Він царівнини стан тоненький
Обвинув рукою.

Вона чує, та не видить,
Мов — Дух сьвятий з нами,
І злякалась, обмахнулась
Обома крилами.

І, на щастє, невидимка
З голови злетіла,
Той — до кримки-невидимки,
Вона й полетіла

III.

Оглянув ся Невидимець,
 Поминай, як звали!
 Тільки крила на повітрі
 Махали, махали.

Полинула голубонька
 Десь до полуночі,
 І дивили ся, дивились
 Кримчукові очі.

І дивились, поки любка
 В крапку не змінилась,
 Поки й крапка не іщезла,
 В небі не розплилась.

„Нехай море висихає,
 Камінь розпукає, —
 Таки знайду тебе, пташко!“
 Кримчук промовляє.

„Полети ти на край світа,
 В ледянеє море,
 Заховай ся межі пущі,
 Високії гори —

„Не Кримчук я невидимець,
 Коли за тобою
 Я не стопчу кругом світа
 Босою ногою.

„О, найду я тую пташку,
Впаду їй на груди,
І чи миром, чи війною,
Моя вона буде.“

І насунув невидимку,
Зміряв сьлід очами
І пішов у степ шукати
Дівчини з крилами.

І блукав він по степові
Від самого раня,
І шукав він голубоньки
З раня до смерканя.

І вже сонце погасає,
Вечір вечеріє,
Кримчук видить: на степові
Насип зеленіє.

Кругом насипу крутого
Утоптане поле,
Кругом поля все чорнобиль,
Перекоти-поле.

І іде він через поле
Да і розважає:
„Коли поле так убите,
Хтось тут жити має.“

„Може як раз попаду я
Пташку злотокрилу.“

І проходить через поле,
Лізе на могилу.

Вилізає Нема пташки.
Нічого діяти!
Може пташки нема в дома, —
Треба почекати.

І сидить він і дрімає,
Аж ніч наступає,
Засьвітили ясні зорі,
Місяць впливає.

IV.

А царівна Златокрила
На всенощні була
І о пізній вечері
На стеци прибула.

І прибула на могилу,
Проскуру спожила,
Хоче спати... Що за диво!
Засвербіли крила.

„Сійте, крила, не свербіте,
Любка обізвалась,
„Нема сили, щоб зо мною
Билась, воювалась.

„Єсть над морем Невидимець,
Але й його кості

Не занесе ворон чорний
До царівни в гості.“

„А може той Невидимець
І сюди забрав ся?“
І зняв кримку невидимку,
Любі показав ся.

„Щож, царевичу могучий?
Чи будемо битись?
Чи, як добрії сусіди,
Будемо миритись?“

„Не прийшов-єм я, царівно,
Із тобою битись,
А прийшов-єм помиритись,
З тобою женитись.“

„Дякую за добре слово
І мирюсь з тобою,
Та ніколи нічиєю
Не буду жоною.

„Не можу я вийти замуж,
Поки силу маю;
І тогді не вийду замуж
Як силу втеряю.

„Бо хоть би я сама хтіла,
Не допустить сила,
Щоб жоною кому була
Пані злотокрила.

„А відбийте в мене силу —
Що із мене буде?
Ні я людей не захочу,
Ані мене люде.

„Кленусь пеклом!“ Кримчук каже,
„Кленусь головою,
Як не миром, то війною,
А женюсь з тобою!

„Лиш як крилам страшна кримка,
Кримці страшні крила,
Так самим нам не годить ся
Битись, Злотокрила.

„А поставим в поле військо,
Військо буде битись,
А ми здалеку від себе
Будем лиш дивитись.

„А з сїм словом, Злотокрила,
Будь же ти здорова!
Мое військо буде в-завтра,
Будь і ти готова“.

V.

У неділю Злотокрила
Рано пробудилась,
Полетіла у столицю,
Богу помолилась.

Відслухала службу Божу,
Проскуру узяла,
І на степи повернулась,
На могилі стала.

Тільки стала на могилі,
Проскуру спожила,
Коли гляне: через степи
Іде вража сила.

І стріпнула ся царівна
Обома крилами,
І посипались як порох
Коні з козаками.

І зайняли ціле поле
І на полі грають,
Довгі піки виміряють,
Палашами мають.

Вогню крешуть, люльки курять,
Луки натягають,
Кричать, свистять, галасують,
Пісеньки сьпівають.

І побавилась царівна,
Волос вириває
І гетмана з булавою
До них посилає.

Як гетмана увидали —
Не то щоб злякались,

А так, звісно, для порядку
В сотні позбірались.

Прийшов гетман, обдивив ся:
„А що, милі братця?,
Кримчук іде на царівну —
Треба воювать ся.“

„Та як треба, то і треба!“
Козаки озвались
І всі разом з отаманом
У степи погнались.

І війна ж то закипіла!
Боже, твоя воле!
Людські трупи як солома
Укривали поле.

А живії по колїна
У кривлі бродили
І різались і рубались,
З місяця не сходили.

І тогді лиш на степові
Різня перестала,
Як вся сила Кримчукова
Покотом лежала.

Пісьля того вражі трупи
Три дні хоронили
І над ними насипали
Високі могили.

А царевич-Невидимець
 Із такого горя
 Відцурав ся і царівни
 Тай пішов до моря.

VI.

Ще травою не покрились
 Чорнії могили
 І ще крові на степові
 Дощі не відмили,

Ще царівна й пісьля сього
 Балю не проспалась, —
 А для неї уже друга
 Учта готувалась.

Бо — біда до чоловіка
 Їдна не приходить,
 А все кілька на підмогу
 З собою приводить.

Лиш заким-то на степові
 Учта тая буде,
 За царевича Мисливця
 Спогадайте, люде.

На опівніч від заходу
 Їсть ліси дремучі,
 Їх границя — гори й море,
 Болота і кручі.

І ті гори — на полудні,
 Болота — з восходу,
 Бруштин-море — з опівночі,
 Кручі — від заходу.

Не садила ліси*) тії
 Рука чоловіка:
 Тії пущі, знать, стояли
 Від початку віка.

І в тих пущах ісплели ся
 Берест і кленина,
 Граб і ограб і крушина,
 Вільха і ліщина.

Ісплели ся і обнялись
 Братя молодії,
 А під ними догнивають
 Їх батьки старії.

Догнивають ніби трупи,
 Кора порохніє,
 І як кості недогниле
 Дерево жовтіє.

І як тіло умерлого
 Кора відпадає,
 І по нїї хробак лазить,
 Покорму шукає.

---

*) В першому списку закінчене а: „ліса,“ хоч вище „ліси.“ А. К.

І їдні вже ізогнили,
 Другі догнивають,
 А їднолітки живії
 Віка доживають.

То ще дуби, старі липи
 На ногах держать ся;
 Та і тії незабаром
 Трупами звальять ся.

І в тих пущах від потоцу
 Люди не ходили,
 Там літали тільки птахи
 Та звірі бродили.

VII.

Серед пущі тече річка,
 А при ній поляна,
 І поляна — то столиця
 Мисливого-пана.

І нема на ній палацу,
 І не видно стайні,
 Тільки трава зеленіє
 Буйна по поляні.

І по траві по зеленій
 Кінь вороний бродить,
 Прищурює віщі вуха,
 Головою водить.

А під липою старою
 Пан відпочиває,
 Заким встане й полювання
 Коню загадає.

І як тільки загадає,
 Віщий кінь приходить,
 Ліве вухо нахилляє,
 Як трубу розводить.

І царевич улізає,
 Правим вилізає,
 І облитий сріблом-злотом
 На коня сідає.

Після нього скачуть люде,
 Їдні з рогачами,
 Другі з ружами, сітками,
 Треті із хортами.

То на конях, то без коней,
 Всякі виступають,
 Виступають, кругом нього
 Поле укривають.

Укривають ціле поле
 І ждуть приказаня,
 Як прикаже пан Мисливий*)
 Мати полювання.

---

*) В первописі „мисливий“ А. К.

Скаже птахів полювати, —
 Летять поверх пущі;
 А звірину полювати —
 Летять через гущі.

І вже най стома ногами
 Звір який втікає,
 Або най стома крилами
 Пташка улїтає,

Най зайде в трїстя-болота,
 В прїрви на дно моря, —
 Попадеть ся лиш на око,
 Не втече небора.

А кінчилось полюванє —
 Ізнов на поляну!
 Кїнь стає і вухо праве
 Підставляє пану.

І заграють кругом труби,
 І пан улїзає,
 Улїзає, розбереть ся,
 Лївим вилїзає.

Потім челядь улїтає
 І там застаєть ся,
 Потім пан лягає спати,
 А віщун пасеть ся.

VIII.

Так і жив собі царевич
На своїй поляні,
Тільки й думи в нього було
Що про полюванє.

І в тих думках кілька років
В вічність полинуло,
І літа ті найщасливіші
Для Мисливця були.

Пісьля того із шостого
Чи з сьомого року
Заягла йому гадюка
Край лівого боку.

І згризала йому серце
З раня до смерканя
І натхнула тяжкі війни
Замість полюваня.

От таки то річі були!
Певними часами
Полював собі Мисливий
Межи болотами.

І вбив сарну, кілька зайців,
Вовка і лисицю,
На остаток несподівно
Напав на куницю.

Летять слуги і Мисливий*),
 Хортів попускали,
 А куниця на болото,
 Поминай, як звали!

Біжить вона болотами,
 Полям, чогарами
 Біжить ззаду і Мисливий
 З слугами, хортами.

Убігає кунка в стени, —
 Ба й ті не вертають
 І в густій бур'ян високий
 З псами убігають.

І ганяли, не догнали,
 У степу зблудили
 І насилу прибудились
 На ніч до могили.

І кругом могили стали,
 Стали розважати,
 Чи до дому повертатись,
 Чи тут ночувати.

Розсудили: ночувати
 Слугам серед поля,
 Царевичу — на могилі,
 Коли буде воля.

---

*) В першій редакції „Мисливий“. Таке саме трапляється і далі. А. К.

І подякував царевич
 За їх раду милу
 І пришпорив вороного,
 Їде на могилу.

ІХ.

А царівна Златокрила
 На могилі спала...
 Крила раптом засвербіли,
 І царівна встала.

Перед нею в злоті, сріблї,
 Гарний, уродливий,
 Стояв з конем на могилі
 Царевич Мисливий.

І поглянула царівна
 Навкруга могили,
 А там люди пішо й конно
 Ціле поле вкрили.

І поглянула, питає:
 „Звідки, добрі люде?
 Чи війна у вас зо мною,
 Чи супокій*) буде?“

І царевич відвічає
 Паниї уродливий:

---

*) В рукописі „сопокій“. А. К.

„Я — царевич*) із поляни,
То — мої мисливі.

„Ми кунцю полювали,
Да в степи загнали,
Не догнали, заблудились,
Сюди приблукали.

„Просимо тебе, царівно,
На нас не гніви ся,
Що без волі ми твоєї
В степи ввігнали ся.“

„Коли так,“ царівна каже,
„Я жалю не маю,
Кілько схочете — полюйте,
Я вам позволяю.

„Ще годилась-би вас гречних
Переночувати,
Та я — панна, ти — кавалір, —
Прошу вибачати...“

„Дякуєм тобі, царівно,
І сьвятому Богу,
Тільки звідси на поляну
Покажи дорогу.“

І царівна показала:
„Так тримайтесь, люде:

---

*) В рукописі „царевич“. К. А.

Перше кий вам попадеть ся,
Потім жито буде.

„І від жита на полудень
Там пішло ще наше;
А від нього на опівніч —
Все те буде ваше.“

І подякував царевич,
Шапкою склонив ся,
З вороного перегнув ся,
З панною простив ся.

Зібрав слуги і поїхав
На свою поляну,
І все думав за царівну
Любу та кохану.

X.

Звела з розуму царівна
Мисливого-пана,
І огидла йому пуца,
Збридла і поляна.

І чи спить він, чи дрімає,
Чи думу гадає, —
Його думка край могили
На стену літає.

І літає коло тої,
Которую любить, —

Обіймає і цілує,
Ластить і голубить.

Нащо ж думи, нащо ж мари
Про пишнії чари,
Коли з ними враз по серці
Бродять чорні хмари?

Спив і я той прикрий килих
За здоровля долі,
І з похміля моє серце
Розривають болі.

Правда, мило міні було,
Як дівча обняла
І опущене покрівле
З думки підіймала

І на розум накидала.
Правда, мило було!
Моє серце в океані*)
Роскоші тонуло.

Я забув про все на сьвіті,
На все не вважав-єм,
Я й себе забув самого,
Мало памятав-єм.

Спамятав ся... вона щезла!
Розум холодіє.

---

*) В рукописі „океані.“ А. К.

Лиш нещасна моя думка
Росте та повніє.

В яким смутку, в яким жалю
З нею я блукаю,
В яких муках, тяжких болях
На світ порожаю.

Звянув мій вінок рутвяний,
І вона причина,
І хто знає, чи пригорне
Хоть дитя дівчина!

Нащож думи, нащож мари
Про пишні чари,
Коли з ними враз по серці
Бродять чорні хмари?

І роздумав пан Мисливий:
„Нічого гадати, —
Лучше бути у царівни,
Правду розказати.“

XI.

І пішов він до царівни:
„Панно Златокрила,
Ти строїла моє серце,
Розум погубила.“

„Верни розум, віддай серце
Зжаль ся надо мною,

Прийми моє вірне слово,
Будь міні жоною!“

„Царевичу любий, милий!
Вибачай, що скажу:
Я ніколи, головоньку
Свою не завяжу.

„Доки сила єсть у мене,
Хоть би й я хотіла,
Не допустить мене зауж
Моя власна сила.

„А як доля мене зрадить,
Сила збита буде,
Ні я людей не полюблю,
Ані мене люде.

„Царевичу любий, милий!
Щиру правду кажу:
Я ніколи головоньку
Свою не завяжу.“

„Чари мої, небо моє!
Зжаль ся надомною!
Не жоною, — Бог з тобою, —
Будь хочай сестрою!

„Позволяю, позволяю,
І буду сестрою,
Лиш неслави, прошу тебе,
Не роби зо мною.“

І як рідная сестриця
 З братом обійнялась,
 Пригорнула його к серцю,
 Щиро цілувалась.

І щож? лекше тепер стало
 Мисливому пану,
 Коли він сестрою має
 Дівчину кохану?!

Бо чиж лекше: води хтіти,
 Питоньки просити,
 У воді по шию бути
 І води не пити?

Що йому за доля була
 І сестрою мати?
 Що за щастя йому було
 З нею розмовляти?

Тільки дума за думою
 Розум убивала;
 Тільки туга за тугою
 Серце розривала.

XII.

І не міг царевич знести
 Тяжкої недолі,
 І задумав її взяти
 Замуж по неволі.

І в півночі, як царівна
 Мала спочивати,
 Став царевич на всі степи
 Сіті розкидати.

І розкинув на всі степи,
 Поля і могилу,
 Ставить силу серед поля,
 Сам іде по милу.

Тільки вийшов на могилу —
 Мила пробудилась
 І сердитими очами
 Вколо обдивилась.

Всюди сітка на степові,
 Край могили люде.
 „Скажи, брате,“ запитала,
 „Що то з того буде?“

„А щож буде, моя панно?
 Прийшов за сестрою,
 Щоб по волі, чи неволі,
 А була жоною.“

„Не буде сестра жоною,“
 Відповіла мила;
 І на ступень відступилась
 І стрінула крила.

І як порох пішо й конно
 Козаки спадають,

І зганяють вражню силу,
Сіті обривають.

От урвала їден волос,
Ставить отамана,
І отаман в чисте поле
Запрошає пана.

Де межами степену були
Жито, кий, могила,
Там зійшов ся пан Мисливий
Й отаманська сила.

І зійшли ся, бьють ся, тнуть ся,
І кінця не мають,
Їдні сили полягають,
Другі виступають.

У Мисливця нова сила
З вуха виступає, —
В Злотокрилої царівни
Із крил вилітає.

І зійшли ся, бьють ся, тнуть ся,
Тільки й миру мають,
Як землею сировою
Трупи закривають.

І так бились літо й зиму;
Аж перед сьвятою
Дождала ся Злотокрила
На часок покою.

І в столицю полинула,
 І там сповідалась
 І днів кілька із столиці
 В степи не верталась.

ЧАСТЬ ЧЕТВЕРТА.

I.

Безворотно девять років
 В вічність улетіло,
 Як на степу опочило
 Соловєя тіло.

Улетіло девять років,
 Ще їден кінчав ся,
 А Причєпа з того часу
 Ще й не сповідав ся.

І от, саме на Великдень,
 Слуги підступають,
 Будять сонного Причєпу
 Да і промовляють :

„На добридєнь, ясний царю,
 Сьвятом весели ся,
 Їдь у старую столицю
 Та запричасти ся.“

Встав Причєпа, довго думав,
 Думав, що робити,
 На остаток сказав слугам
 Конї заложити.

Заложили слуги коні
 Він умив ся, вбрав ся,
 Взяв барилко й фариаком*)
 На степи погнав ся.

Приїзжає у столицю
 І у церкву входить,
 А у церкві „херувими“
 Старий дяк виводить.

І врата сьвяті одкриті,
 Сьвята чаша сяє,
 І отець крижує руки,
 Духа призиває.

І кадильниця сьвятая
 В олтарі кадить ся,
 І, як в небі білі хмарки,
 Өіміам клубить ся.

І в тих хмарках, ніби в небі
 Душі умерлії,
 Бликають перед вратами
 Сьвічі восковії.

А у церкві**) на колінах
 Стоїть Злотокрила

---

*) Не можна розібрати, що саме написано в оригіналі А. К.

**) В рукописі: „на церкві,“ та мабуть тес „на“ зъявило ся тут по просту як антиціяція другого „на“, що йде зараз таки далі. А. К.

І як ангел перед Богом
Голову схилила.

І Причепа мимо волі
Серцем сокрушив ся,
Уклякнув і нахилив ся,
Господу молив ся.

Щиро Господу молив ся,
Щиро сповідав ся,
Потім разом з царівною
Він запричащав ся.

І по всьому піп виходить,
Проскури підносить
І царевича й царівну
На сьвячене просить.

II.

Піп, Причепа і Царівна
За столом сиділи,
Як звичайне на Великдень,
Зпершу яйця їли.

Потім паску і ковбаси
І усе сьвячене,
На остаток надпочали
Порося печене.

І отець сьвятий говорить :
„Варто-би полити,

Та Бог свідок, нігде було
Крапельки купити.“

„Та то правда, ясний отче,
Враз Причеча каже,
„Той і легко не поїде,
Хто коліс не маже.

„Десь там я привіз з собою
Барилечко ціле,
Та не знаю, сьвятий отче,
Чи ви пьєте біле?“

„Слава Богу,“ отець каже,
„Що то розбирати!
Даня всяке за хороше
Бог велів приймати.“

І принесли те барилко,
Пляшку наточили
І поставили на тацу,
Три чарки налили.

І пан отець, як годить ся,
Змовив славословля,
І всі трое разом кажуть:
„Дай Боже здоровля!“

От Причеча випив повну, —
Другу наливає;
Батюшка ще тільки першу
З смаком допиває.

А царівна Злотокрила
Тільки що надпила;
І надпила половину, —
На стіл положила.

Пятую Причена випив,
Випив — не упив ся;
Батюшка якось по третій
Спати положив ся.

А царівна Злотокрила
Першую кінчала,
І уже хмільная думка
Грати начинала

Куди гляне: все так мило,
Що й сусід поганий
Видить ся її хороший,
Гарний і рум'яний.

І не розум нею радить,
Хміль розпоряжає,
А Причена тільки ходить
Та на вус мотає.

III.

Далі став, на нюю глянув,
Крісло присуває,
І сідає коло неї
Та їй промовляє:

„Ой, царівно-королівно,
Пишна, злотокрила!
В тебе, мабуть, Божа сила
Свої чари влила.

„Кілько гляну я на тебе,
Кілько подивлюся, —
Так водою й розільюся,
Воском розтоплюся.

„Звідки ти, царівно люба?
Де ти проживаєш? —
Де ти царство своє пишне,
Пишний палац маєш?

„Скажи, люба, щиру правду,
Чи-сь кого кохала?
Чи дала-єсь кому слово,
Чи ще не давала?

„Як не дала-сь, мила, люба,
Зжалься надо мною,
Подаруй життям і віком,
Будь міні жоною.“

І обняв її царевич,
К серцю пригортає,
А вона йому на груди
Голову схиляє.

І, будь розум в неї в лобі,
Того-б не бувало,

А то хміль, погане зіля,
Всеньку розібрало.

Хміль на груди каміннії
Голову схиляє,
Хміль Причепу обіймає,
Йому промовляє :

„Я царівна-королівна,
В степу проживаю,
Іще мужа не добрала-м,
Тільки добираю.

„Сватав ся колись до мене
Жвавий Невидимець,
А тепер за мене б'єть ся
Мій сусід Мисливець.

„Та, царевичу Причепо,
Ти з них наймиліщий,
Ти найкращий, найдобріщий
І найрозумніщий.

„Я хотіла-б тобі бути
Вічною жоною !
Тільки крила!... ой, не можу...
Стрепени рукою!“

І підняв царевич крила
І потряс крилами,
І посинались як порох
Коні з козаками.

І ті коні воронії
Тільки що держать ся,
А козаки такі п'яні,
Що із ніг валять ся.

IV.

Незабаром Злотокрила
О сьвітї забула,
Похилила ся на крісло
І хмільна заснула.

Для невинної дівчини
То крутий часочок,
І, будь тут на вітрогона,
Вінок не віночок.

Та Причепана добре знає,
Що куди стріляє;
Він по хаті похожає
І думу гадає:

„О-таке-то, добрі люди,
Все моє кохання:
Лиш над бочкою сидіти
З раня до смерканя.

„А о паньстві і о царстві
Де вже міні дбати!
Значить, сильного сусіда
Міні страшно мати.

„Але от моя сусідка —
 Та ще й сильна дуже,
 І для неї моє військо,
 Хоть би й два, байдуже.

„Як потрясе лиш, псяюха,
 Обома крилами,
 То насипле тих козаків
 До стилої мамі.

„Біда, батьку! Що робити?
 Та що і чинити?
 Щож чинити? Звісно діло:
 Тра біду забити.

„Що забити, то забити:
 Я і сам то знаю;
 Лиш сусіда ще їдного
 Я на думці маю.

„О то шельма Невидимець!
 Куди моя сила!
 Його тільки і звоює,
 Що ся Злотокрила.

„О-то треба одурити;
 Скажу, що женю ся,
 І таки при пан-отцеві
 З нею заручу ся.

„А щоб того дохопити,
 Вдам ся до горівки;

Без горівки куди пнятись
До такої дівки!

„Із Мисливцем — і то билась!
Відігнала Кримця!
А я, правду і сказати,
Що така за птиця?

„Так от! треба підпоїти,
З нею заручитись,
А потому туманити,
Тільки не женитись.

„Після того най звоює
Невидимця мила;
А там звісно, що зробити:
Відрубати крила“.

V.

Рано тільки осьвітив Бог —
Усі троє встали,
Пішли в церкву на молитву,
Службу відстояли.

Повернулись, знов до чарки,
Випили всі троє,
І царевич і царівна
Сіли враз обоє.

І обоє сіли разом,
Разом обійнялись,

Обійнялись, розмовляли,
Широ цілувались.

А піп сивий*), бородатий
Тільки поглядає.

„О то б славна була пара!“
До них промовляє.

„Хіба буде з вас, царівно,
Годі дівувати.
Чи ж не лучше вийти замуж,
Свого мужа мати?“

А царівна зрумяніла,
Не одповідала,
Лиш царевича тісніще
Ручкою обняла.

„Щож, жигтя“, царевич каже,
„Хіба заручім ся!
І як буде воля Божа,
То і оженім ся“.

Та царівна знов мовчала,
Не одповідала,
Лиш обняла ще тісніще
І поцілувала.

„Возьміть, отче, дві обручки,
Поблагословіте,

---

*) В рук. „сивий“. А. К.

Освятить їх як годить ся,
Та нас заручіте“.

І узяв піп дві обручки
І благословляє
І коханків обручає,
Обручки міняє.

І коханки обручились,
Хрест поцілували
І присягу перед Богом
На коханя дали.

Після того стали пити,
Доки хто іздужав,
І царівну хміль веселий
Перше всіх подужав.

Потім батюшка старенький
Спати положив ся,
Лиш Причена не упив ся,
Тільки розпалив ся.

І обняв царівну сонну,
Крила відклоняє
І обвив ся, обгорнув ся
І все забуває.

VI.

На Великдень у вівторок
Злотокрила встала

І, що смашно спочивала,
Тільки й пам'ятала.

А тут милий її знову
Хмільом похміляє
І до себе в своє царство
В гості запрошає.

І поїхала царівна
В гості до милого,
Погостила нетямуща
До Хоми сьвятого.

Погостила, вина взяла,
В стени полетіла.
І там душу заливала,
Як душа боліла.

Так заручена царівна
Цілий рік прожила,
Лиш Причепу обіймала
Та хмільнее пила.

Але раз якось царівні
Вина не достало.
Пробудило ся сумління,
Душу розгризало.

І шептало її бідній:
„Що ти починила?
Свою славу, честь і волю —
Все ти погубила!“

І так тяжко їй та важко,
 І так сумно стало,
 Ніби сто пудів желіза
 На її серце впало.

І не втерпіла царівна
 І кидає стени.
 І, щоб душу закрити,
 Летить до Причепи.

„Ой, царевичу Причепо,
 Тяжко міні жити,
 Дай, коханий, вина чарку
 Душу закрити“.

„Пожди трохи, моя мила“,
 Він відповідає :

„Чи ти знаєш Невидимця,
 Де він проживає?“

„Достань з нього міні кримку,
 Тоді будем пити,
 Будем пити і гуляти,
 Як у раю жити“.

Ізвинулась, полетіла
 В стени Златокрила
 І стріпнула раз остатній
 Свої пишні крила.

І найкращий чорний волос
 З голови урвала :

Свому війську раз остатній
Отамана дала.

І говорить отаману :
„Іди, милий синку,
Та вишукай Невидимця,
Достань з нього кримку“.

VII.

Як розсипались козаки
Всюди по степові,
Застукали Невидимця
Десь у байракові.

Обступили наоколо,
Бідного спійняли,
І убили, закопали,
Невидимку взяли.

А царівна невидимки
І не огляділа,
Тільки взяла й до Причени
Льотом полетіла.

І узяв Причепа кримку
І напоїв милу
І поїхав з нею разом
В степи на могилу.

І зачали на могилі
Бальом балювати,

Цілуватись, милуватись
 Піти і гуляти.

І нещасная царівна
 Тяженько упилає
 Тай на мамину могилу
 Покотом звалилась.

Розпустились пишні коси,
 Відхилились крила;
 Що сьвятого у дівчини,
 Все вона відкрила.

І літає птах над нею,
 Вічну пам'ять править,
 А Причепа ще раз бідну
 Дівчину неславить.

І літає птах, сьпіває:
 „Горе тобі, мила!“
 А Причепа вже ламає
 Золотії крила.

І виламав крило праве
 Край самого тіла,
 І на рані, на глибокій*)
 Кривця закипіла.

І виламав крило праве, —
 Лівеє ламає,

---

*) В рук. „глібок[і]й“ . А. К.

А відломлене тим часом
Життям відживає.

І ожило, і в повітрі
З під руки фурнуло
І далеко в чужу землю
Жити полинуло.

А Причепи крило друге
З тілом вириває
І нещасною царівну
Кримкою вкриває.

А крило несе під гори,
Кинув між собаки,
І зачали крило гризти
Дикії собаки.

VIII.

Спокійніщий став Причепи,
Лучше запиває:
Із сусідів таких сильних
Ніхто не лякає.

Тільки й страху, що на пущі
Брат його Мисливий*).
Але і той незабаром
Пропає, нещасливий.

А. К. *) В рук. „мисливий“ і далі „несчасливий“

Чи то сповідь те вчинила,
 Чи війна огидла,
 Чи царівна Злотокрила
 Так із п'янства збридла, —

А від Сьвітлої неділі,
 Як запричащав ся,
 Пан Мисливий з царівною
 Більш не воював ся.

А бувало, що день Божий,
 Робить полювання
 І полює і ганяє
 З раня до смерканя.

Полював він раз медведя,
 Та на своє горе
 Десь загнав ся на край сьвіта,
 Під Ледяне море.

Істомились бідні слуги,
 І кінь спотикав ся,
 Та і сам він на коневі
 Ледве що тримав ся.

І гадає пан Мисливий :
 Дё би відпочити ?
 Брат Причепи по дорозі, —
 Чому-б не вступити ?

Заїзжає до Причепи.
 „Здоров, пане брате !

Чи дозволиш відпочити,
Переночувати ?“

„Здоров, братіку Мисливий !
Прошу до покою...
О, як же я давно, брате,
Бачив ся з тобою !“

Привів в хату, просить сісти,
Просить їсти пити,
А тим часом каже слугам
Коня уходити.

Слуги взяли вівса мірку
І вином польляли,
І вівсом тим аж до звалу
Коня вгодували.

Вгодували, в льох завели
Під желізні брами
І всі двадцять брам замкнули
Двадцятью замками.

А тим часом і Мисливий
У палацу внив ся
І хитав ся в своїм кріслі,
Поки не звалив ся.

мулярі ізійшли ся,
Мисливого взяли,
Назад руки ізв'язали,
В стовп замурували.

IX.

І по царству Соловея
 Всюду тихо було.
 І на пуці й на степові
 Ніби сном заспуло.

Сам Причепа запиває,
 Спить, не просинає,
 Аж тут дудка десь здалека
 Грати зачинає.

І ту дудку на могилі
 Чує Злотокрила
 І в години на годину
 Виростають крила.

І Мисливий серед муру
 Тую дудку чує
 І звязані свої руки
 Пробує, моцює.

І кінь його серед льоуху
 Дудку зачуває
 І — що пісьні — копитами
 Браму розбиває.

Чує дудку і Причепа
 І не раз жахнеть ся,
 І із чаші золотої
 Пьєть ся і не пьєть ся.

Чи то дудка золотая
Щось лихе віщує?
Чи то так його сумліня
Мучить і мордує?

І так йому тяжко, тяжко!
І так нудно, нудно!
Тяжеліють руки й груди,
І дихати трудно.

А тут дудка грає, грає,
Ніби вимовляє:
„Стережи ся, злий Причепо:
Господь покарає“.

Ляже в постіль спочивати, —
Спить ся і не спить ся:
Йому дудка золотая
Ніби кара снить ся.

Сяде їсти, — і не їсть ся,
Пити, — і не пьєть ся:
Якась туга коло серця,
Як гадюка вьєть ся.

І всі двері зачиняє,
Вуха затикає,
А сопілка грає, грає,
Ніби вимовляє:

„Кай ся живо ти, Причепо,
Тїлом і душою:

Піднялась рука Господня —
Кара над тобою“.

І ша!... тихо всюди стало,
В цілім царстві тихо;
Та страшніше воно було,
Ніж самеє лихо.

Х.

І остатню сьнівак думу
Грати зачинає,
І дрижить земля від неї,
Камінь розпукає.

І двацята коло льоху
Брама затріщала,
Враз із крюками, гаками
Хрьопнула, упала.

І затряс ся стовп камінний,
На бік похилив ся,
І вершок його зламав ся,
Покотом звалив ся.

І далеко на степові
Затряслась могила,
І у сонної Царівни
Засвербіли крила.

І Царівна пробудилась,
Все припомянула

І на вдяку до Причепи
Льотом полонула.

А там уже і Мисливий
Конем своїм грає
І сто тисяч своїх слугів
З вуха випускає.

І Царівна свої крила
Раптом потрясає, —
Сорок тисяч свого війська
Із крил висинає.

„Виступай, негідний враже,
В чисте поле битись!
Не будемо ми з тобою
До смерти миритись!“

І Причепи у столиці
Слуг своїх збирає
І чи радий, чи нерадий —
В поле виступає.

І обняли його силу
Дві великих сили
І Причепине все військо
До ночі побили.

А самого неубитим
У полон узяли
І сиділи та гадали,
Кару вимишляли.

Аж іде Пастух царевич
 І став розважати:
 „Не годить ся нам брат брата
 За гріхи карати.

„Всі ми винні перед батьком,
 Зде усї ми жили,
 А ходім на суд і правду
 В степи до могили.

„Нехай батько знов явить ся,
 Очі нам розвяже
 І розсудить і научить
 І всю правду скаже“.

XI.

Нічка тиха, зорі сьвітять,
 В небі місяць грає;
 Степ туманом обгорнув ся
 І сном засинає

Не шумить сухий чорнобиль,
 Ковик не стрекоче,
 Перепілка не сьпіває
 І вуж не сикоче.

І дримає степ широкий
 І кругом біліє;
 Тільки давня могила
 В степу зеленіє.

І в могилі цар, цариця
Сном опочивають.
Над могилою їх діти
Варту відбувають.

Вдруг по степу загуділо
Затряслась могила.
Стало сумно, стало страшно,
Північ наступила.

І дух царя Соловоя
Став на верх могили:
Як діямент його шати
Пишнії сьвітили.

І на вінку на смертельнім
Квітки виростали,
Виростали, розпукали
Чоло обвивали.

„Діти мої, любі діти!“
Став їм говорити:
„Не вмiли ви шануватись,
Не вмiли ви жити!“

„Єсть три сили в чоловіка,
І першая знанє,
Другая — добротворіне,
Третяя — коханє.

„І в коханні три гиляки:
І першая — грати,

Друга — чари малювати,
Третя — їх писати.

„І по силі із вас кождий
Відібрав від Бога,
І кождому із вас була
Простая дорога.

„Мисливому — розмишляти,
Тайни пізнавати,
Причепі — за все чеплятись,
Добро вибирати.

„Пастухові — дивно грати,
Дочці — помагати:
Чари в краски малювати
Пісьнями писати.

„А усім вам — разом жити
І вязати сили..
Діти мої, любі діти!
А чиж так ви жили?

XII

„Сину старший, сину перший,
Стань передомною,
Най розсужу суд і правду
Перше над тобою.

„Тобі, сину, добре серце
Дала твоя мати,

І ти міг би від кохання
Гилля всі обняти.

„Лиш життя твоє пастуше
Того не давало:
Воно тебе в твоє серце
Власне замикало.

„Із дитинства ти всі чари
В серці лиш находив
І ті чари на світ Божий
Голосом виводив.

„Все то, сину, милий сину,
Все то розважав я
І по мислі тобі царство
І дарунок дав я.

„І спасибі тобі, сину,
Нічого казати:
Ти умів на своїм місці
Хороше стояти.

„Тим лиш тільки не хвалю я,
Що-сь в собі замкнув ся,
Що й умерших відцурав ся,
За живих забув ся.

„Стань і ти передомною,
Донько Златокрила,
Най розсужу, чи так, донько,
Як повинна-сь, жила.

„Тобі, доню моя мила,
Опісьля цариці
Оставались на ділизну
Степи без гравиці.

„Степи пишні і роскішні,
Степи чарів повні,
Да і ти на серці мала
Склони полюбовні.

„Ото й дав я тобі крила
Щоб ти скрізь літала,
Що чарує — малювала,
Піснями сьпівала.

„А на щож ти обернула
Свої сильні крила?
Тільки з розуму зводила,
Кров людськую лила.

„І хоть близька й рядом була,
Ти ума не вчилась,
Нахилилась до худібства,
І все погубила-сь.

„Доню моя Златокрила!
Ти, дитя миленьке!
Не втішила-сь мене, доню,
Ані свої неньки.

XIII.

„Стань і ти, Мисливий сину,
 З своїм даром з неба!
 Чи той дар сьвятий із неба
 Ти ужив, як треба?

„Тобі дав Бог добрий розум
 До розпізнавання,
 І ти, сину, ще з дитинства
 Любив полювання.

„І полюючи по лісі
 Зілля вчував єсь,
 І полюючи за звірєм
 Звірів пізнавав-єсь.

„І як бігав через гори,
 Скали і обвали —
 Тобі думки і про землю
 В голову впадали.

„І як здобич попадалась,
 Требаж було бити, —
 Требаж було в ціль ціляти,
 Луком не схибити.

„Все те розуму бажало,
 Щоб розміркувати.
 Все те мало тобі, сину,
 Розум розкривати.

„І по мислі дав я землю
 Для впізнання твого,
 І на поміч, на підмогу
 Коня вороного.

„Тай ти, сину, мало, мало
 Розуму учив ся!
 Замість тихої науки
 Ти з ріднею бив ся.

„Стань і ти сюди, Причепо!
 Стань передо мною,
 Най розсужу свою правду
 І суд над тобою.

„Сину мій! любив ти, сину,
 Все покоштувати,
 Лиш не хтів ти з поміж злого
 Доброго пізнати.

„Ти допав ся до худібства, —
 Душу затонив-єсь,
 І від батька замість всього
 Лиш вина просив єсь.

„Правда, діти, що і того
 Треба в вашім віку,
 Тільки здержним в тому бути
 Треба чоловіку.

„Діти мої любі діти,
 От вам правда щира :

Не впивайтесь і не бийтесь,
Не соромте мира.

„Жийте кожне в своїй силі,
Тільки-но кохайтесь,
І всі четверо збирайтесь —
Правди научайтесь“.

10—18 декабря 1857 року

СТАРОЧЕСЬКІ СПІВИ

з

КРАЛЬОДВІРСЬКОГО РУКОПИСУ і ДРУГИХ

ПЕТРОПІЛЬ

1860.

Передне слово од редактора.

Всім відомо, що в кінці XVIII і першій чверті XIX століття зачав прокидатися національний дух у знімчених Чехів. Тільки ж першими часами гурток свідомих націоналістів був дуже і дуже невеличкий: мало хто був спроможний вірити в думку деяких патріотів (Шухмайра, братів Тамів, братів Неєдлх, Палковича і, особливо, молодих парубків — Свободи, Лінди, Ганки, Коляра, Челяковського і ин.) про те, що вмерле чеське письменство могтиме знову воскреснути і віродити ся. Доволі буде зазначити, що навіть т. зв. „патріярх словянської науки“ Добровський (1753—1829), який своїми науковими працями поклав історичну підвалину для чеської національної самосвідомости і, таким способом поміг ожити чеському письменству, — зробив цю прислугу зовсім не свідомо; він дивив ся на чеську давнину, історію і мову як на щось мертве, як на предмет для археологічних наукових студій

і вважав воскресеннє чеської літератури (включаячи хиба чисто простонародню) за неосущиму мрію. „Дайте спокій мерцям!“ казав він — і тому-то сам писав або по-німецьки, або по-латині, і хиба зрідка-зрідка по-чеськи. А вже-ж коли таким скептиком міг бути патріарх славістики, то що-ж казати про широку масу!... Нечисленні чеські патріоти розуміли, що знімчену масу швидче пробудять з її національної мертвоти і вітхнуть національними чеськими ідеями не голі проповіді, а які-небудь дуже гарні твори живої народньої поезії (отакі, наприклад, як у Сербів пісні, що саме тоді збирав Караджіч), або які-не-будь стародавні пам'ятники, звідки наглядно, на-віч кожному видко було-б колишню славу чеського народу, — наприклад стародавні історії або стародавні поетичні твори в душі руського „Слова о Полку Игореві“. В живій чеській поезії не можна було відшукати нічогоісїнько такого, як сербські пісні або (одкриті значно пізнійше) великоруські биліни. Тим-то празький гурток патріотів удав ся до розшукування бажаних пам'яток давнини, і от, переважно коло 1816—1819 року (почасти й пізнійше), серед усяких дивовижних і дуже таємничих обставин, видобуто на божий сьвіт семеро документів, що муієли показати незмірну, віковичну перевагу нації чеської над

німецькою і викликати національну гордість. Ті сім документів: Пісня під Вишеградом, Короледвірський рукопис, Зеленогірський рукопис (= Любушин суд), Пісня закоханого короля Вацлава I, Чеські гльоси на латинським словарі Mater verborum, Згорільські уривки св. Письма, Пророцтво Любушине.

1) Пісню під Вишгородом знайшов 1816 року на старій пергаменовій оправі одного рукопису студент Йосиф Лінда. Вона мала походити з XIII в. і бути гарним зразком стародавньої чеської лірики. Того рукопису, що на його оправі знайшла ся ця пісня, ніхто окрім самого Лінди не бачив.

2) В вересні 1817 року Вацлав Ганка, без свідків, відшукав на горіщі церковної вежі в Королевинім дворі свій Краледвірський рукопис, віднесеній до XIII—XIV в. Але то тільки сам рукопис та найпізніші його частини мали походити з XIII—XIV в.: щож до инчих творів, які в нім містилися, то вони повинні були зложити ся значно ранійше. „Забой і Славою“ та Людек (= Ludwig) оповідає про подію, яка могла одбутися хіба в VIII—IX віці; а з цієї поеми дихає енергічне почуте національної волі. Чехи-язичники виступають тут поетичними героями, так само як і в поемі „Честмір і Власлав“, що оповідає про подію першої половини IX віку. Ще поетичнійше малюєть

ся перед нами сіра чеська давнина з пісні „Олень“. Поема „Людиша і Любор“ показує нам лицарські турніри у Чехів іще за часів якогось князя залабського, хоч історія казала-б нам думати, що турніри запроваджено в Чехії не ранійш од XIII віку. Взагалі весь Королеводвірський рукопис свідчить нам, що величезний культурний, щиро-національний розвій Чехів датується од найстарійших часів, — тих часів, коли сусідні Німці були ще попросту варварами.

3) Любушин суд, або Зеленогірський рукопис, прислано 1818 року до ново-заснованого Чеського Музею од якогось аноніма (пізнійш вияснено було, що той анонім — Йосиф Ковар). Зоглядівши той манускрипт, учені патріоти признали, що писано його в IX віці, себто ранійш од будь-якого словянського пам'ятника. Подробиці Любушиного суду, де згадують ся діви, що „u iednéi sú desku prawdodatné“, свідчили, що у Чехів іще перед Кирилом і Методієм було своє письмо і писані закони. Вже коли Королеводвірський рукопис вимальовував Чехів перед нами на таким високім ступні духового і національного розвою, яким не могли похвалити ся рівночасні з ними Німці, то Зеленогірський рукопис простісінько заявляв, що й самі Чехи IX віку свідомі були своєї вищости над Німцями: „Nechvalno nám

w Niemciech iskati prawdu“, — каже на Любушинім суді Ратибор. Виходило, що рідко котрий народ мав таку ранню виразу національну самосвідомість, як Чехи. Так отже національному почуттю Чехів Зеленогірський рукопис схлібляв, як бачимо, дуже. А zarazом він мусів дуже придати ся для філологів, і для будь-яких істориків. Філологи могли одшукати собі в нїм деякі незвичайні слова або форми, що незвісні були з жадної словянської мови і повинні були, очевидячки, вважати ся за величезні архаїзми; таким наприклад, являєть ся в уривку „Sniem“, слово **ot** (батько): „Wšak **ot** svéi čeledi vojevodi“; задля недогадливих філологів Ганка додав у словарці, що **ot**=**otec**, як **kot**=**kotec**. Не менче цікавого і важного материялу міг тут знайти й славіст, історик, бо приміром у тім самім Sniem'ї він вичитував найточнійші звістки про давній семейний побут у Словян:

Wšak ot svéi čeledi vojevodi,
 Mužie pašú, ženy ruby stroiá,
 I umre li glava čeledina,
 Dieti wše tu sbožiem viedno wladú.
 Wládyku si z rodu vyberúce,
 Ký pleznie — dle w snemy slawny chodí,
 Chodí s kmetmi, s lechy, wládykami.

Правда, воно могло-б здати ся трохи чудним, чому се співець захтів так детально оповідати про всім тоді відомі і нікому з сучасників не цікаві звичаї, неначе навмисне хотів зробити велику прислугу для тих істориків, які його читатимуть аж за тисячу год. Тільки-ж коли не було сумніву про автентичність Зеленогірського рукопису, то чи варто було історикам сушити свою голову над такими питаннями? Треба було просто брати дорогоцінні історичні звістки та радіти, що співець забажав подати їх.

4) Одна з пєс Короледвірського рукопису „Олень“ і друга, зовсім ще незвісна — *Pieseň krále Václava I* — одшукали ся 1819 року на оправі одного стародавнього манускрипта, якого зрештою нікому не пощастило побачити, бо він кудись таємничо пронав; прислав тую пісню скриптор університетської бібліотеки. Ганка заявив, що „*Pieseň*“ старіша од „Короледвірського рукопису“ мабуть на ціле століття.

5) Середньовіковий латинський словарь *Matet verborum* довгий час лежав собі в Чеському музеєві, ніхто в нім нічого особливого не був доглянув, аж ось 1827-го року Ганка показав його Німцеві Граффови, — і тоді виявило ся, що коло латинських пояснень знаходять ся й деякі чеські приписки поміж рядками, тай то незвичайно важні.

Знайшла ся й дата написання, бо під однією мініятурою, дуже гарно зробленою (а ніхто досі й не знав і не догадував ся, що на рукописі *Mater verborum* єсть такі артистичні мініютури, дорогоцінні пам'ятки старочеської штуки) підписано було імення переписчика Вацерада і маляра Мирослава (себто найчистіших Чехів, а не Німців) та 1102-й або 1202-й рік. Змістом своїм чеські гльоси показували, наскільки давні Німці стояли нижче од Чехів; наприклад *barbarus* витолковувало ся як *tardus, obtusus, imperitus, stolidus, Némés*. З пояснень коло назв римських богів виявляло ся, що у Чехів була сильне богата мітольоґія: *Mars* перекладав ся Свантовіт, *Venus* — Прія, *Ceres* — Жива, *Neocate* — Морана і т. д. Ці гльоси мусіли вияснити, чому се в Зеленогірському і Короледвірському рукописах так багато язичеського елементу: очевидячки той елемент був довго сильним і живим серед Чехів. Заразом ті гльоси кидали новітнє сьвітло на всю словянську теогонію взагалі, осьвітляли її новими, нікому ще незвісними фактами.

б) У иньших Словян найстаршими пам'ятками письма були єванґелія і иньші сьвяті книжки. 1828-го року Гаука одшукав уривки з такого самого пам'ятника чеського, тільки-ж архаїчніші од иньших словянських. Це були Згорільські уривки Іванового єванґе-

ля, писані — на думку чеських учених — у Х віці. Знайшов їх Ганка на оправі книжки „Disciplina et doctrina gymnasii Gorlicensis“.

7) Найпізнійше, вже аж 1849-го року Ганка знайшов віршовані чеські „Пророцтва Любушині“. Відшукали ся вони теж на оправі давнього рукопису XV віку. Латинський текст тих „Пророцтв“ Ганка знайшов уже передше, і вчені Чехи віднесли латинський текст до XIV віку.

Не важко зміркувати, що всі отсі знаходи, яким не було паралелів у жадного з иньших словянських народів або й у Німців, повинні були втішити національну гордість Чехів до найвищої міри. Невеличкий гурток чеських (досі переважно лиш празьких) патріотів швидко зачав зростати на всю Чехію, бо всі-ж бачили, що вони не якісьтам дивні фантасти-мрійливці, і що в них єсть твердий історичний ґрунт під ногами, і що Чехи з давніх давен стояли вище од Німців тай, можна сказати, вели перед між культурними народами, і що вони ще в IX віці мали за „нехвальну“ річ „iskati v Němcesch pravdu“, ба й у XII віці слово „Німець“ було для них синонімом слова *stolidus, barbarus*, і що теперішні чеські патріоти не дику химеру на піску будують, тільки попросту свою славу давнину природним хо-

дом наново відбудовують. Окрім величезної національної ваги, сі пам'ятки мали першорядну вагу наукову, тай весь учений свѣт мусів з пошаною дивити ся на Чехів. „Згадані документи зробили ся для словянських учених одними з найцінніших автентичних свѣдоцтв про чеську або й спільно-словянську давнину, мову, мітольоґію, звичаї й норми, образування; цитати з „Любушиного суду“, „Короледвірського рукопису“, „Mater verborum“ і т. и. являлись на підпору всяким мітольоґічним теоріям, розвідкам про стародавній громадський побут, розвідкам про форми старої словянської поезії і т. и. — тай то не тільки в учених Чехів (як от у Шафарика, Паляцкого, Ербена і ин.), але не менче того у вчених Росіян і Українців (Бодянського, Срезневського, Афанасєва, Буслаєва, Котляревського, Гільфердінґа, Конст. Аксакова і ин.). На ціх пам'ятниках виучувало ся чеської мови нове покоління руських славістів, і для них Любуша та герої Короледвірського рукопису були такі самі знайомі, рідні особи, як герої руської літописи та Слова о Полку Ігореві. На виробленне ідеї про спільно-словянську єдність, про словянську культурну самостійність, про певну висшість словянської національної вдачі і т. и. чеські поеми мали великий вплив, так само як сербський епос, руська перша літопись і инші

першорядні пам'ятники старої словянської літератури“*). З передмови Руданського і з того факту, що він заходився зладити переклад, ми бачимо, наскільки він (як і інші наші письменники) одушевлявся Короледвірським рукописом; сюди-ж мабуть, сягає своїми коріннями і його давніша поема „Царь-Соловей“.

Та нарешті правда мусіла виявити ся; чеська слава, оперта на брехні, мусіла як дим розвіяти ся, і тим гіршим було загальне розчарування. Коли Слов'янин згадує тепер про когось із Чехів з великою пошаною, дак не про Ганку, що винаходив усі ті тенденційні пам'ятники, а про об'єктивного, чистого душею Добровського, що не вагався назвати фальсифікатом (1824) і „Любушин суд“, і потім — „Пісню під Вишгородом“ та „Згорільські уривки“. Спершу таких людей, як Добровський, було не гурт (Копітар, Міклошич**), далі в 50-х роках сумніви загострили ся, а під кінець 70-х і на початок 80-х років число об'єктивних Чехів, для яких наукова правда була важливіша од патріотизму,

---

*) П и п і н, Історія славянскихъ литературъ. Петербург, 1881, т. II, ст. 811.

**) Він ніколи не цитував тих чеських рукописів у своїх славістичних працях і таким способом виявляв свою ковчазливу думку, що ті пам'ятники — підроблені.

заснованого на неправді, значно побільшало; по всій Словянщині ще передше розвивався скептицизм супроти Чехів. І так наприклад колишній прихильник Ганки, наш земляк проф. Бодяньський іронічно згадував на лекціях у Московському університеті про Ганку, як про чоловіка, jenže Rukopisy Kralodvorský a Zelenohorský ne jenom znalezl, ale i vynalezl („nicht nur gefunden, sondern auch erfunden“ — так само іронічно казав пізніше Гебауер). А один із відомих батьків російського славянофільства — проф. Ламанський — дав своїй солідній розвідці насмішкуватий заголовок: „Новѣйшіе памятники древне-чешскаго языка“.

Про се дивись Jul. Feifalik, Ueber die Königinhofer Handschrift (Відень 1860); Hanuš: Das Schriftwesen und Schriftthum der böhmisch-slovenischen Völkerstämme (Прага 1867) і Die gefälschten böhmischen Gedichte aus den Jahren 1816—1849 (Прага 1868); В. Ламанський, Новѣйшіе памятники древне-чешскаго языка („Журналь Мин. Народн. Просвѣщ.“ 1897); А. Ваšek, Filologický důkaz, že Rukopis Kralodvorský a Zelenohorský, tež zlomek evangelia sv. Jana jsou podvržená díla Václava Hanky (Берно 1879); А. Стороженко, Очеркъ литературной исторіи рукописей Зеленогорской и Краледворской (Київ

1880); Пыпинъ и Спасовичъ, Исторія славянскихъ литературъ, т. II, 804—821 (Петербург 1881); J. Knieschek: Der Streit um die Königinhofer und Grünberger Handschrift (Прага 1888) і в Deutsche Zeitschrift für Geschichtswissenschaft (1889, 1890).

Зробивши сю передмову, я можу випустити в світ переклад Руданського так, як він є, не роблячи вже ніяких своїх історичних додатків і уваг. Ті примітки, які часом я роблю під текстом, мають характер не історичний, а фільольогічний; часом (тай то далеко не скрізь) я показую, що Руданський не добре зрозумів чеський текст*), переважно-ж попросту зазначую його власні диялектольогічні особливости, що ухиляють ся од нашої літературної мови. Кажучи взагалі, я подаю текст перекладу Руданського таким самим, як і текст „Царя-Соловѣ“, себто силуючись нічого не змінити і роблячи тільки ось-які виправки:

---

*) Зазначувати в с е таке була-б невдячна робота. Руданський чеської мови очевидно не вчив ся спеціально, його переклади часто збудовано на простісїньких здогадах, а через те можна було-б показати чимало помилок, або принаймні неточностей. *А. К.*

1) Тверде **Р**, якого сам Руданський не тримаєть ся систематично, а хіба зрідка, я змінюю на м'яке, — напр. ударю (зам. удару).

2) **А** (зглядно **я**) в страдальних причастниках „назначана“, „зрошана“, „спаланий“ виправлено на **е**.

3) Закінченнє **ій** в давальнім і місцевім відмінку прикметників жіночого роду часто чергуєть ся у Руданського з **і**. Я для одностайности скрізь повиправляв на **ій**: спалані(ій) утробі, вірні(ій) господині, по всі(ій) оболоні, у сьвітлиці красні(ій), мої(ій) воді, на криві(ій) Отаві на золотодаві(ій), на Радбузі зимні(ій), в Любині(ій) сьвітлиці, на чисті(ій) водиці. Навпаки, я ніде не чінав (бо се попеувало-б метр) додаткового **і**: в тії (=тіій) порі, в славній (=славній) столиці, по сьвятій правді, при єдній волі.

4) Замість „глібокий“, що приходить у Руданського систематично, скрізь друкуєть ся „глибокий“.

5) Перший відмінок прикметників мужьського роду, особливо по губних звуках, кінчаєть ся у Руданського часом на **ій**, а не на **ий**: мисливій (зам. мисливий), корольовій, сильній. Натомісь друкуєть ся **ий**.

6) Навпаки, Руданський иноді (але далеко не завсїгди) дає тверде закінченнє сло-

вам „синій“ і „братній“. Мною виправлено „братних“ і „синих“ на „братніх“ і „синїх“.

7) В прозаїчних увагах Руданського форму „деко**т**орі“ виправлено мною на „деко**т**рі“.

8) Викинуто **ь** в „гріз**ь**но“, бо частійше сам Руданський пише сеє слово без **ь**.

Всякі інші поправки я зазначую в контексті.

А. Кримський.

Передмовка од перекладача.

Слава знаходу Кральодвірського рукопису належить до славного чеського співача Вячеслава Ганки. В осени 1817 року він поїхав до міста Кральодвору для перебору стародавніх памяток чеської мови.

Там він познакомив ся через одного приятеля Скленичку з Кральодвірським попом Борчем, а той йому одного часу за обідом таки 16 вересня й сказав, що в його церкві у склену багато є різних давніх рукописів і оружа. Ганка зараз пішов до того склену і там межи всяким непотрібом і паперами з Жижкового часу найшов той самий рукопис, що послі став звісним з імям — Кральодвірського.

Рукопис той показує тільки частку якогось цілого таки порядного збору старочеських співомовів. Частка тая складаєть ся із двох вузьких кусочків і дванацяти великих листочків з пергаменту. Увійшли вона добре і читаєть ся без великої трудности, бо

письмо її хоч і дуже дрібне і не тільки не має поділу стрічок, але і слів часами, за то ясне і вірне і не багато має укороток; а то не мала пільга для прочиту. З'яву того рукопису Добровський кладе меже 1290 і 1310 роками*).

Співомови того рукопису можуть бути поділені на співи, співо-пісні і пісні. Перших — 6, других — 2 і остатніх — 6. Розмір їх доволі різнобірний. В співах панує звиклий десятискладний розмір славянських пісень.

Передивім ся тепер кождоу співомову особно.

1. Олодра і Боліслав**). В сьому відривкови говорить ся за визволу Чехів від панування Полян (Поляків) в початку вересня 1004 р. Шафарик догадуєть ся, що ся оповідка називалась: O robitie Polanov i wu-
hnanie z Prahy (в рукописи знаходять ся тільки слова ...lanow i wil...), а починалось так: Zwola B(oleslaw).

2. Бен Германів***). По рукопису належить до III кн. 26 под. Дія, про котру розказуєть ся в сій співі, належить до пер-

---

*) В непідробленість Рукопису Королеводвірського Добровський вірив. А. К.

**) Oldřich a Boleslav. А. К.

***) Beneš Hermanov. А. К.

ших років XIII століття. 1203 р. спільне військо цісаря Пилипа і пограничного князя Мишенського прийшло до Чехів відімести королеви Премислови Отокарови I за то, що він прогнав свою жінку Адельгайду, сестру того пограничного князя. За від'їздом короля до цісаря Оттона IV (k Otě daleko zajel), Бен збирає громаду до Грубої Скали (Hrubá Skala) і визволяє батьківщину від прибувців. Лицар сього розказу споминаєть ся і в других памятках чеської старини, межі 1197 і 1220 роками; потому він був намістником Будишинським. Старий замок Груба Скала (Gross Skal) є й до сього часу в Младоболіславським повіті. Він стоїть на високій горі: а недалеко від нього і Троски — дві великі скали з розвалами замку.

3. Ярослав. По рукопису належить до III кн. 27 под. В сій оповідці говорить ся про забору Татар Чехами та Моравами 24 червня 1241 року край міста Ольмуця. Сам Ярослав — то прапрадід славного роду в Чехах п. Штернбертів; а гора Гостайнів (Гоштейн) стоїть і тепер край міста Бистриці на двухгодинную їзду на схід від Ольмуця. До недавнього часу були видні на ній сліди від насипів

4. Чмир і Власлав*). По рукопису належить до III кн. 27 под. Оповідка про

*) Čestmir a Vlaslav, A. K.

забору Чмиром зрадці Крувоя і Луцького чи Жатецького князя Власлава. Про сього князя споминають три давні дійописці Кузьма, Далимил і Гайко, і по них можна виводити, що дія тая діялась в першій половині IX ст.

5. Лю д и с я і Лю б і р*). По рукопису належить до III кн. 27 под. В сій співі розказуєть ся про з'їзд бояр до одного Залабського князя і про бійки mezi ними. Такі повлінки були заведені в Чехії королем Вячеславом (1230 - 1283); а найбільше вони запанували за його наступця Премисла Отокара II (1283—1278). За тих то королів за певне і з'явила ся ся співа.

6. За б і й і С л а в і й. По рукопису належить до III кн. 27 под. Тут говорить ся про забору Чехами якогось чужоземного короля, але імя його не знати. Коли з'явилась ся співа, тож само вгадати трудно. Одні (Мейнерт) кладуть, що розбитий Чехами король — ніхто другий, як Людвік Німецький (Ludiek), що 849 р. ходив на Регенсбург. Другі (Свобода) говорять, що то була бійка Сама с Франками, що приходили колись с королем Великим Дагобертом (628—638). А треті (Палацький) кажуть, що основа сеї пісні — чиста видумка і вийшла з казок за борбу поганьства з християнством; а з'яву самої співі відносять до XII або до XIII ст.

---

*) Ludiše a Lubor. A. K.

7. Збигонь. Перша співопісня в рукопису. Належить по ній до III кн. 28 под. Початок сеї співомови Свобода відносить до дуже давнього часу.

8. Олень. Друга співопісня належить до III кн. 28 под. З'ява сеї пісні по думці Добровського могла бути коло 1250 р. Ціммерман коло 1823 року найшов особний список сеї пісні слово в слово подібний до Кральодвірського. За „Оленем“ в Кральодвірськiм рукописі іде 6 пісень: Китяха*), Ягоди, Рожа, Зозуля, Сирота і Жайворонок**). Всі вони належать по рукопису до III кн. 27 под. Челяковський завважив, що де-котрі з них подібні до московських і до наших. Про московські не можу казати, а що до наших — то правда, що дуже подібні.

Єсть іще три старі співомови, але вони не належать до кральодвірського рукопису і знайдені вже потому. Першу „Збір“***) декотрі мають за початок, або за продовж „Любусиногo суду“****). А „Любусин суд“ не знати хто найшов 1818 р. і тогдіж подарував „Чеському Складу Освіти“ (музей).

*) Kytice. A. K.

***) Žezhulice, Opuštiena, Skřivánek.

****) Sniem.

*****) Lubušin Súd. A. K.

Шафарик і декотрі другі з'яву сеї співи відносять до кінця IX столітя; Свобода-ж кладе, що вона з'явила ся в XI ст. Розмір „Любушиного Суду“ (як і „Збору“) звиклий десяти-складовий.

Пісня під Вишеградом — знайдена 1817 р. п. Ліндою і тепер належить до Чеського Складу Осьвіти. Пісня дуже давна, а рукопись відносять до першої половини XIII столітя.

29 ноября 1860 г.

Олодра і Боліслав.

... .. ся до чорного ліса
Де були зібрані буйнії гетьмани,
Сім буйних гетманів і збори селянів.
Вигонь-Дуб і будить вірную громаду
І в північну пору веде на пораду.
А громади було сто молодців жвавих,
І всі сто їх мали по мечу в холяві,
І всі сто їх мали до заліза здатність.
Доступили мита*) в середині гаю,
Праві собі руки навколо подали,
Тихими словами говорити стали.

Вже за половину ніч перевалилась,
Ба вже і до ранку сивого схилилась.
До князя Олодри Вигонь-Дуб і каже :
„Послухай ти, батьку велеславний княже !
Бог тобі дав силу по цілому тілу,
Бог тобі дав силу і голову сьмілу,
Веди-ж ти нас, пане, на вражих Полянів !

---

*) Мѣто, по нашоку „мить“ — розчищена поляна в середині ліса. А. К.

З заду чи спереду, у право чи в ліво,
 На всі бійки люті — ми з тобою сьміло!...
 Нуте-ж, наші хлопці! славнії молодці!“
 Взяв Олодра прапір сильною рукою:
 „На Полянів, хлопці!... за мною, за мною!
 На Полянів, хлопці, на вражих Полянів!“
 І кинулось раптом вісім отаманів,
 А за ними війська три сотні і півста,
 Три сотні і півста кинулось до міста,
 Де Поляне клятї стали спочивати. —

Коло ліса (1) стали, з гори поглядали.
 Ще Прага дрімала у ранньому спанні,
 Край неї курилась Вільтава в тумані;
 За Прагою далі кілька гір синіло,
 За ними на сході небо червоніло.
 „В долину живенько! Тихо та тихенько!“
 Край самої Праги нишком поставали
 І тихо з холяви мечі добували.
 Прийшов пастух рано під самую Прагу
 Тай почав просити браму одчинити.
 І завважив сторож пастуховий голос
 І відчинив браму на річку Вільтаву.
 І йде пастух, грає, — аж князь вилітає,
 За князем гетьмани кинулись до брами,
 А за ними й військо у самеє місто.
 Ударили гуком бубни громовії,
 Затрубили звуком труби полковії,
 Розвились хоругви, скликають до збору,
 І міст аж трясеть ся від того напору.

Страх ударив раптом на сонних Полянів.
А ще-ж ті Поляни оруже хватають,
А вже їх гетмани мечами рубають.
Сюди-туди скачуть, і сьвіта не бачуть,
І турмою тнуть ся к Прокоповій брамі,
І далі та далі біжать під мечами.
А наша замога від нашого Бога.
Встає їдно сонце по цілому небі,
Встає їден Ярмір на землі в потребі.
Розносить ся радість по цілій Празі,
Розносить ся радість наоколо Праги,
Розносить ся радість по цілому краю,
По цілому краю від радої Праги.

11 ноября (1860?)

Бен-Германів.

Ой ти сонце, ти сонячко!
Чи жалю не маєш,
Що весело так із неба
На нас поглядаєш?

Бо деж князь? де наше військо? —
У Оти на полі! —
А хто-ж нам його поверне
При нашій недолі?

Довгим тягом Німці тягнуть,
Та все Німці Саси,
Від Згорільських гір високих
На країни наші.

— „Дайте, дайте, небожатка,
Срібло, злото, збоже,
Заким двори та хатини
Полумя обложить“. —

І усе нам попалили,
Скарби загорнули,
Худобину позаймали;
К Троскам повернули.

Не тужить же, добрі люди:
 Вже травою вкрито,
 Де ступало та топтало
 Чужее копито.

Берить квітки, вийте вінки
 Для свого вибавці,
 Бо надія промініє
 Як сонячко вранці.

Вже надія промініє:
 Встає Бен-Германів
 І скликає всю громаду
 На Сасів поганих.

І зібрались люди в гаї
 До Грубої Скали;
 За оруже на ворога
 Ціпи зладнували.

І Бен їде вперед конем,
 А за Беном люди:
 „Помста, помста“ — викликають —
 „Вражим Сасам буде!“

І дві сторони страшенним
 Гнівом розпалились,
 Збурили ся їх утроби,
 Злостію озлились.

І вогнистими очима
 Зиркнули, як змії,
 І вдарили копя в копя
 І киї у киї.

І вдарились дві сторони,
 Як лїс затріщали,
 І як блискавка по небі,
 Мечі заблищали.

Гримлять тряски громовїї,
 Зьвірі утікають,
 І аж трете синє небо
 Громи потрясають.

І від скалів і від горів
 Котить ся в долині
 То грім київ, то стук мечів,
 Як повал дубини.

І так тїї дві сторони
 Бились без замоги,
 Бо завзяті мали пяти
 І певниї ноги.

Аж підняв ся Бен у гору,
 Кинув меч у право, —
 І направо вражих Нїмців
 Сила полягало.

Кинув в лїво, — і на лїво
 Збурила ся сила,
 Взад, до лому, — і каміне
 Скала покотила*).

---

*) Iz loma vše kameniè na niemçe wrhú.

Пішла бійка превелика
З горба на долину, —
А вжеж Німці утікають**),
А вжеж Німці потапають,
А вжеж Німці гинуть!

11 ноября.

**) I by niemsem upietі. Свобода, приятель Ганки, що очевидячки лучше за всіх знав точно розумінне сих слів, перекладав їх: Die Teutschen heulen.

Я р о с л а в.

Розкажу вам, люди, славну оповідку
Про велику свалку, про лютую бійку.
А ви постривайте, мислі позбирайте,
Вислухайте диво, та не забувайте.

Край міста Ольмуця із лівого бока
Стоїть аж до нині гора не висока,
Гора не висока, а зветь ся Гостайнів,
Там Божая Мати творить дивн^{*)}) тайні.

Довго наші панства в мирі пробували,
Довго меже людом статки процвітали,
Та зі сходу раптом сильна буря встала,
Встала із-за дочки татарського хана.
Що ї за каміне, золото та перли
Хрещенії люди з сього світа стерли.

Кублаївна, красна як зірниця ясна,
Зачула що є десь західнії панства,
Що не мало люду і там пробуває, —
Захтіла зізнати чужії звичаї.
І десять молодців скочило на ноги,

---

*) „Диви“ (зам. дива) Руданський написав наслідуючи, очевидночки, чеське divu. — А. К.

І дві дівки красні стали до підмоги.
 Усе зладнювали для тої дороги,
 І їдні на коні, другі — на підводи,
 І прямо рухнули, де сонце заходить.

Як тая зірниця на небі блищить ся,
 Як ізійде рано над сивим туманом —
 Так і дочка тая сивого Кублая
 Вродою-красою та поглядом сяла.
 Її обвивало злоте покривало,
 А шию та груди обвивали всюди
 Дорогі каміня, перли та зумруди.

Та вражії-ж Німці краси не вважали,
 Заздрили багатству, — багатства й бажали.
 Цілою дорогу стерігли небогу,
 Далі серед ліса на нюю напали,
 Саму її вбили, багатства забрали.

Чує хан татарський, чує аж на сході,
 Що з його дочкою стало на заході.
 І з цілого краю своє військо зводить
 І живо женеть ся, де сонце заходить.

Ба зачули живо й королі західні,
 Що хан на поході на їх краї рідні;
 І їдні до других живо прибувають,
 Превелике військо на війну збирають,
 Протів нього полем живо виступають.
 На рівній долині стали, спочивають,
 Стали, спочивають, хана виглядають.

А Кублай і каже знахурам і вгадцям
 І всім чародіям і всім зороглядцям,
 Каже разом стати, разом погадати, —
 Який тая бійка кінець буде мати.
 І зібрались разом знахурі і вгадці
 І всі чародії і всі зороглядці,
 Кругом поставали і круг розділили,
 Чорну трость узяли, на діл положили,
 На дві половині поздовж розплатали:
 Їдну половину Кублаєм назвали.
 Другу половину королем назвали,
 Старими словами почали співати.
 І почали трості поспіл воювати,
 І трость Кублайова стала замагати.
 І багато люда зрадувалось з чуда,
 І кождий до свого коня підбігає,
 Становить ся в лаву і бійки чекає.
 А хрещені люди в чари не вдавались:
 Вони на поганих без ўму погнались,
 Бо їх заносила велика їх сила. —
 І перша прелюта бійка наступила.
 Каленії стріли градом полетіли;
 Крепкії ощепи громом затріщали;
 Широкії шаблі бляском заблищали,
 А обидва боки, на віру завзяті.
 Не дають чужому поле заступати.

А вжеж тих поганих хрещенії гнали,
 А вжеж їх поганих зівсім замагали.
 Аж знов чародії підійняли трості,

І знову ожили татарськії кості.
 І знову ожили, набрали ся сили,
 На хрещених зразу валом повалили,
 Тай так же їх круто полями погнали,
 Що тії як зьвірі сполошені стали.
 Там щит під ногами, там шолом гетьмана,
 Там кінь у стременах носить свого пана.
 Той іще раз руку на Татар заносить,
 А той у них пробіг милосердя просить.
 Так тії Татари військо й потлумили,
 На хрещених тяжкий гарач наложили.
 І два королівства під себе підбили:
 Новгород великий і старгород Київ.
 Та скоро-ж те горе стало доїдати, —
 Стали по всіх краях дружини збирати.
 І чотири сильні дружини зібрали,
 З Татарами вражду*) знову розпочали.
 Двинулись Татари, як чорнії хмари,
 Готовії градом уроджаї псути.
 І двічі їх було із далеку чути.
 І почули Угри, сотнями згорнулись,
 І в сильній броні з ними зострінулись.

Та дармо і сила, дармо і та пишність,
 Дармо й та завзятість і вся непохильність.
 Татари ввігнались в ряди, в середину,

---

*) wrastvié. — У Руданського зовсім виразно
 написано „вражду“ (не „вражду“, як гадав би хто)
 — А. К.

Розбили все військо в лихую годину.
 І що було миле, все то полонили. —
 Не стало надії, не стало й підпори,
 Наступило горе, страшеннеє горе.

І почали вірні молити ся Богу,
 Щоби Господь дав їм на Татар підмогу :
 „Встань, Господи Сильний, стань у своїм гніві !
 Збав нас від поганих, збав від нечестивих !
 Вониж нашу душу згубити захтіли
 І, як овець зьвірі, навкруги обсіли“.
 Програли бій перший і другий програли ;
 Ба вже і до Польщі дібрались Татари.
 І полоняють краї, і знову женуть ся,
 Все ближче та ближче до міста Ольмуця.
 Біда іще тужша встає по всіх краях,
 Бо вваги ні на що не було в Кублая.

І бились день перший і бились день второй,
 Ніхто не хилив ся, не було забори.
 Аж почали разом множитись невірні,
 Як множать ся в осінь тумани вечірні.
 І, в цілому морі Татар препоганих,
 В самій середині двигались християни.
 І насилом гнули до Сьвятої гóри,
 Де Божая Мати свої диви*) творить.
 — „В гору!“ Внеслав крикнув, „в гору зміж
 [Татарів!“

---

*) знову „диви“ (не „дива“) анальоґічно з чеським divu. -- А. К.

Мечем по щитови, по срібному вдарив.
 І в гору хоругву над вірними зносить,
 І посилив вірних, на врагів підносить.
 І в сильную купу збили ся хрещені;
 Бухнули з Татарів, як вогні підземні.
 Бухнули вогнями з татарського збору,
 Та поспірним ходом по горбі на гору.
 Під горбом широко у шир розступились,
 А к низу у гранку остру заузились,
 На право, на ліво щитами покрились,
 І другії першим, а третії другим
 На буйнії плечі ратища напнули*),
 І стріли — як хмари з гори на Татарів!***)
 Аж ніч наступила, всю землю покрила,
 Від землі до хмари тьмою підступила,
 Запаляні очі ворогів закрила,
 Вірних і невірних миром помирила.
 І в ночі хрещені стали спочивати,
 Стали на горбові насини копати.

Тільки що на сході ранком засніло
 А в таборі вражим так і закипіло,
 І з гори під гору страшно і зирнути,
 А там далі-далі — й оком не сягнути.

---

*) Читаю „напнули“ (чи може „нагнули“? тільки догадкою, бо в рукопису це слово замазано. По чеська: wz-gamena wložichu bystrá kopie. — А. К.

**) Mraky střel tu s hory na tatary. — А. К.

Все на конях грають, коп'я підіймають,
 На коп'ях підносять голови хрестяньські,
 Носять і кидають перед ноги ханьські;
 А другі тим часом до купи збирались,
 До їдного боку довго замірялись,
 А далі на гору раптом і порвались.
 І всі прешрашенним криком закричали,
 Аж від него гори й доли застогнали.
 А хрещені люди на насипи стали;
 Стала Божа Мати сили додавати,
 Стали вони луки туго натягати,
 Острими мечами сильно замахати, —
 І Татари к межі стали одступати.

Злютувались сильно всі Татари люті,
 Роз'ярив ся гнівом і хан їх надутий.
 І на три поділи табір розстунив ся,
 І у три батови на гору пустив ся.
 А хрещені люди мали дваїцять дубів,
 Дваїцять дубів мали і ті поспирали,
 А по краях наспів*) клади поскладали**).
 Бо вже й повід насипи гнали ся Татари,
 Гнались, викрикали під самії хмари;
 Бо вже і на насипи поповзли, як гади.

---

*) „Наспів“ = „наспів“ таке вкороченне Руданський дозволив собі, певне з огляду не чеський первотвір, де є на naspech, хоч там і в 1-м відмінку naspa (ж. р). — А. К.

**) Přivalichu klády. — А. К.

Аж хрещені в наспів покотилиц клади,
 І клади Татарів, як червів, зчавили,
 Ще й далі, на рівнім, немало побили.
 І довго ще бились, — сила-силу біла,
 Аж ніч тії бійці кінець положила. —
 Але пробіг люди! славного Внеслава,
 Славного Внеслава стріла пронизала.
 І тяжкії жалі серце розривали,
 А з сильної згаги утроби палали
 І зрошені трави уста закропляли.
 Прийшов тихий вечер, на ніч повернуло,
 Ніч пішла до раня: ба вже й розсвінуло.
 І день розгорів ся, наступав полудень;
 З згаги помирали хрещенії люди,
 І сумно занеклі уста відкривали,
 До Матері Божой хриливо співали,
 До неї зімлілі очи обертали,
 І жалібно руки до Бога ламали,
 Від землі до неба сумно поглядали.
 „Нема сили далі од згаги стояти,
 Нема сили далі згаги воювати.
 Хто хоче здоровля, кому мило жити,
 Тому у Татарів милости просити“.
 Так їдні ридали, так другі кричали:
 „Тяжче меча, брате, з згаги погібати,
 А води доволі буде у неволі“.

„За мною-ж, за мною!“ стилій Вестонь, учить,
 „В коло думка люба, кого згага мучить!“

Аж Вратислав сильний, як щур*) підбігає,
 Вестоня за руки з опалу хватає:
 „Вестоню поганий, зрадо християнів!
 Хочеш до загуби вести добрі люди?
 Від Господа Бога нам милости ждати,
 А не від неволі у Татарів клятих.
 Не рвіть ся в загубу, братя мої милі,
 Таж люте безводдя вже ми пережили:
 Бог давав нам силу в гарячий полудень,
 Бог іще нам вірним помагати буде.
 А в такую мову стидно і вдаватись,
 Коли молодцями хто думає зватись.
 Поляжем од згаги, — так щож, добрі люди? —
 Смерть уже од Бога назначена буде.
 А самі дамо ся мечам вороговим, —
 То самі на себе лихо наготовим.
 Бридко-ж, мої братя, невірником бути,
 Гріх без бою шию у неволю гнути.
 За мною-ж, за мною, всі молодці гожі!
 За мною в капліцю до Матері Божі!“
 І йдуть за ним люди до тої капліці:
 „Встань у гніві своїм, Небесна Царице!**)
 Підійми нас в краю по над ворогами,
 Та вислухай жалі повід небесаан!
 Враги наші люті нас обгородили, —

---

*) Попереду написано було „чур“; потім, авторською таки рукою виправлено на „щур“. А. К.

**) В первописі: „о, Hospodine!“ = о, Господи! — А. К.

Вибав же нас, Мати, з татарської сили,
 Дай хоч малу пільгу спаленій утробі, —
 Голосною пісню заспіваєм тобі.
 Потри з земель наших вражії натіки*),
 Згладь із країв наших на вічні віки!“
 Аж на спеклім небі збирають ся хмари,
 Подув сильний вітер, страшний грім ударив;
 По цілому небі нахмурились хмари,
 Блискавка михкоче і бе на Татарів.
 А на горбі, диви! дощик вірних живить.
 І буря минулась, а сила горнулась
 Із цілого паньства, із цілого краю,
 Та все до Ольмуця хоругви їх мають.
 І в них коло боку мечі тяжкі були,
 І в них за плечима повні тули були,
 Їх голови буйні шоломи вкривали,
 І під ними коні бистрії скакали.
 Затрубили разом всі роги ліснії,
 Ударили разом бубни голоснії,
 І їдна на другу сторона погналась,
 Аж курява тьмою в гору підіймалась,
 І люта остатня бійка розпочалась.
 Пішли мечів острих і хряски і брязки,
 Пішли стріл калених і сикот і ляски,
 І ломи оцепів і ратищів тряски.
 І було колоття, і була поруба,
 І була там радість, і була загуба.
 Кров червона лилась, як річка дощова,

---

*) = напори. А. К.

Трупи там лежали, як по лісі дрова.
Сьому на дві долі голова в розколї,
А сьому на муки відрубали руки.
Той з коня звалив ся, на других котив ся,
А той озвірив ся — ворогів молотить,
Як по скалах буря старі дуби котить;
Тому меч по ручку в серце устрягає,
А тому Татарин вухо відтинає.
Ох! піднялись рики, жалібніі крики;
Та вже-ж бо хрещені почали втікати,
Стали їх Татари лютим давом гнати.
Аж Ярослав сильний орлом надлітає;
Могучіі груди броня закриває,
Під броньюю храбрість і сила широка,
Під шоломом розум і дума глибока,
В очах його ясених осьвіта висока.
Скаче і женеть ся, ніби лев той лютий,
Що кров йому теплу вдало ся зачути.
Або в нього ловчий помімо ударив, —
Так він розлютив ся, летить на Татарів.
За ним Чехи з заду, як посипи граду.
Він на Кублаєнка раптом нападає,
І лютая бійка знову наступає.
Схватили ощепи, вдарились обоє,
Крепкіі ощепи тріснули на двоє.
А кривлею змитий враз із конем карим
Ярослав могучий мечем як ударить —
Так йому до разу груди й розсікає!
І труп Кублаєнка на трупи спадає.
Тарахнули раптом його тули й луки,

Поняли ся страхом всі Татари люті.
І ратища довгі від себе кидали.
І хто міг тікати, то ті утікали;
Втікали далеко до самого сходу,
І Гана позбулась дикого народу.

12 ноября

Чмир і Власлав.

Каже Неклан встати
На війну кроваву.
Каже княжими словами :
„На помсту Влаславу!“
Встало військо, встало
На війну кроваву,
На княжії слова встало
На помсту Влаславу.
Бо гордий князь Власлав
Дуже дметь ся в гору,
Що над князем над Некланом
Отримав забору*).
Меч-огонь пускає
У краї Неклана
І мечами грабливими
Погонить Неклана.
— „Ведиж, Чмиру, збори,
Веди на бій лютий,
Бо нас думно позиває

---

*) = Перемогу, побіду. По чеськи: vicestvíe. —
А. К.

Князь Власлав надутий!“
 І устав Чмир любий,
 Бере щит двузубий
 З чорним щитом бере молот,
 Шолом дуже грубий,
 І для богів кладе дари
 Під всі сьвяті дуби. —
 Гукнув Чмир на військо —
 І військо готове,
 І до сонця тягне зраня,
 Тягне весь день до смерканя,
 Все к тому горбові.
 Аж там по дідинах
 Дими та пожари,
 По дідинах всюди плачі
 І тяжкії жалі.
 — „Хтож палить дідини,
 Забирає збоже?
 Хтож то жалю завдає вам!
 Чи не Власлав, може?
 Нехай його звірство
 Остатнєє буде —
 Йому помсту та погубу
 Несуть мої люди“.
 А Чмирові й кажуть:
 „Крувій верховодить:
 Забрав стада й по дідинах
 З вогнем-мечем ходить.
 І усе, що мало
 Користь для народу,

Все те злість його потерла;
 Ще й взяв воєводу".
 І Чмир на Крувоя
 Страшно розізлив ся,
 І гнів йому по сугавах
 Із грудий розлив ся.
 „Військо!“ каже, „взавтра
 Розпалимо злості*),
 А сьогодні най спочинуть
 Ізмучені кості!“
 Стоять гори в ліво,
 Стоять гори вправо;
 На їх тімні на високім
 Ясне сонце встало.
 І звідси горами,
 І звідти горами
 Тягне військо, несе в собі
 І бійку і рани.
 — „Ой туди до міста,
 Міста над скалою,
 Де Крувій держить Войміра
 Із його дочкою.
 Що взяв їх у лісі
 Під тими скалами,
 І Неклана, князя-батька,
 Зрадою споганив.
 Що Неклану кляв ся,
 Давав вірну руку,

---

*) rozpálimy krutost všiu. — А. К.

Та тим словом і рукою
Звів людей на муку.
В горуж, в вишне місто,
В гору, моє військо!“ —
І змішалось військо,
Кинулось на місто,
Із-за Чмирового слова,
Як хмара льодова.
Передні щит на щит
Живо покривались,
А заднії — то на копя
За ними спирались,
То за друки, поміж дуби
Заложені брались.
І з ліса до міста
Мечі задреньчали
Насупротив мечам вражим,
Що із міста слали.
Биком реве Крувій,
Реве, військо учить,
І меч його в Пражан падав,
Як дерево з кручі.
Та по горах много
Сильної дубини; —
Є багато й коло міста
В Неклана дружини.
Звелів Чмир із-заду
Вдарити на місто.
Та звелів Чмир і спереду
Стіну перелізти.

А дуби прегрубі
 В гущі під скалами,
 Під скалами, під стінами
 Враги поспирали,
 Щоб по них валились клади,
 Як військо нападе. —
 Під ними спереду
 Сильні й поставали,
 Муж до мужа, друг до друга
 Плечі постискали.
 На плечі дерева
 Поперек поклали,
 Та повздовж їх уживками*)
 Міцно й повязали;
 І для себе за підпору
 Ратища поклали,
 І знов таки уживками*)
 Повздовж увязали.
 І скочив ряд третіх,
 На третіх — четвертих,
 А п'яті стали лізти
 На верх аж до міста,
 Де мечі горіли,
 Де сипались стріли,
 І де клади бурливі
 До низу летіли.
 А далі й на стіни,
 Як хвилі, полили.

---

*) У автора „ужевками“. — А. К.

І в замкові цілу силу
 Раптом захватили.
 „Бери-ж ти, Войміру, дочку молоденьку*),
 Поспішай з неволі на скалу раненько ;
 Там на скалі рано побачиш, Войміру,
 Як Крувій гне шию під карну сокиру“ . —
 І виходить Воймір з неволі на волю,
 Виходить раненько із своєю дочкою,
 Видить, як рубають голову Крувоюю.
 І Чмир користь людям назад відсилає,
 А з користю й дочка до дому вертає.
 Хоче Воймір старий дати богам дари
 На тій самій горі, в тій же самій порі.
 А Чмир йому й каже : „Войміру, у гору!
 Таж ми над Влаславом хватаєм забору.
 Пожди-ж на годинку богів дарувати :
 Боги й самі хочуть Власлава карати.
 А от, коли стане сонце на полудень,
 Тогді всі ми, брате, в таким місці будем,
 Де стане забору військо викликати,
 От і броня вража, бери живо, брате!“
 Зрадував ся Воймір, дари відкладає,
 Стає серед гаю і сильно гукає.
 Він голосом сильним до богів гукає,
 Аж трясуть ся дуби по синьому гаї :
 „Не яріть ся, боги, та на слугу свого,
 Що в нинішнім сонці не палить нічого“ .

---

*) Далі строфа у Руданського, замість чотирьох рядків, пишеть ся вже на два рядки. — А. К.

А Чмир йому й каже: „Треба дари дати —
 Та треба-ж сьогодні й ворогів дігнати!
 Так сїдай же живо на коні бистренні
 Та пролітай гаї поскоком оленним.
 Там буде в діброві скала край дороги (З),
 Богам дуже мила; на її верхові
 Подай богам дари, богам-спасам*) своїм
 За замоги задні, замоги передні.
 І нїм сонце ясне підійде до неба,
 Тобі того місця доступити треба;
 А нїм сонце ясне по над гаї зійде —
 Так до того місця і все військо дійде.
 І повіє дар твій стовпами із диму,
 І поклін дасть військо, проходячи мимо...“
 І сїдає Воймір на коні бистренні,
 Пролітає гаї поскоком оленним,
 Та живо в діброву до скали крутої;
 Тай на скалі тїї, на самім верхові
 Загнічує дари богам-спасам своїм
 За замоги задні, замоги передні.
 Загнітив на дари буйную корову
 Червоної масти, гладку та здорову,
 А купив корову в пастуха старого
 У яру глибокім, у траві високій,
 А дав за корову коня із уздою. —
 Палає огнисько; аж підходить військо,
 І з яру йде в гору в зелену діброву.
 Співаючи військо полками іде,

---

*) Так по чеськи: bohóm svým spasám. — А. К.

Їден по їдному оруже несе.
 Кожен коло дарів богів вихваляє;
 Що їден замовкне, — другий починає.
 А коли вже спадком військо проходило,
 На коня і Воймір вискакує живо;
 А стегна та плечі забрали погонці*).
 І пішло все військо за ступнями сонця.
 Їде до полудня і не спочиває,
 Аж його на рівнім Власлав виглядає.
 Від ліса до ліса його стани стали,
 У п'ятеро більші за стани Пражанів.
 І, як із безодні, із них клекотіло,
 І много-премногo собак скавуліло.
 — „З сими ворогами тягаться нам горе:
 Кий палицю, брате, рідко коли зборе“, —
 Воймір промовляє. А Чмир одвічає:
 „Розумно то, брате, по тихо казати;
 Лучше не боятись, на все готуватись.
 Чого нам чолами проти скали бити?
 Та же лис і тура може одурити.
 Нас із гори, знати, Влаславу видати. —
 А нуж до долини навколо вершини,
 Щоб ті були з заду, хто був попереду;
 І навколо гору! до самого долу!“
 І Воймір підняв ся, і Чмир підійняв ся.

---

*) Замість сього коротенького рядка читаємо по чеськи: tučné kyty i plece naloži šesti iezdcem za vsi. Свобода перекладає так: (Wojmir) legt für Reiter hinterm Heere fette Keulen auf und feiste Schlegel. — А. К.

І кружало військо через цілу гору,
 І кружало військо девять раз до долу.
 Та ворогам своїм силу розмножало,
 Та ворогам своїм страху завдавало:
 В низу розступились помеже корчами,
 Щоб блиснула броня перед їх очами.
 І гора блиснула перед ворогами.
 Чмир спереду вдарив штирома полками.
 А луна*) із ліса обома боками.
 І луна гукає, ворогів лякає.
 Враги подають ся, страшно їм усюди,
 І ряди розбились то сюди, то туди.
 Аж храбрую руку й Воймір підіймає,
 На цілім півході в яру засідає
 І ставить ся боком напротив Власлава,
 І ліс реве ревом з глибокого яру:
 Ніби сильні гори били ся з горами
 І старії дуби на собі ломали.
 І вискочив Власлав, на Чмира пігнав ся,
 А Чмир на Власлава і сам розігнав ся.
 Січа люта стала; меч на меч пустив ся; —
 І з коня до долу Власлав покотив ся.
 Покотив ся Власлав по землі зільлятій,
 На всі боки беть ся і не може встати.
 Його у ніч чорну Мара**) присипляла;
 І кривля кишла з сильного Власлава,
 І в сирюю землю по траві стікала.

*) В рукописі стоїть Тїас і його приймають за власне імя. Увага Руданського.

**) Moriga. — А. К.

Та вже й душа вийшла з ревучої губи,
Піднялась на дуба і вилась по дубі,
Доки коло дуба не спалили трупа.
Влаславове військо кинуло боїсько
Та звідти у п'яти через гору боком,
Потайно та тихо пред Чмировим оком,
Перед Чмиром вірним, Влаславо-побійним.
Некланові вуха забора лоскоче,
А користь велика тішить
Некланові очі.

13 ноября.

Людися і Любір.

(Ludiše a Lubor).

Послухайте, добрі люди,
Що за балъ та бійка буде.
Був в Залаб'ї князь завзятий,
Князь і добрий і багатий,
Мав дочку єдним єдину
Собі і всім дуже милу.
Та була-ж дочка на диво:
Сама пишна, уродлива,
Мала личко дуже біле,
А по личку рожі*) цвїли.
Її очі - небо синє;
А по білій її шиї
Злоторусеє волося
У перстені завило ся.
І князь слугів розсилає
І всіх панів запрошає,
Щоб до міста прибували,
Бо великі будуть балі.

---

*) В первопису „ружі“. — А. К.

І, як день той був обраний,
 Позбірались усі пани
 З дальніх земель, з дальніх країв
 В місто княже на ті балі.
 Загрімлі котли-труби, —
 І до князя ідуть люди.
 Поклін князю і княгині,
 Поклін дочці-господині.
 І ла довгі столи сіли,
 Як уроди їм веліли*).
 І носили їде**) дивне,
 Годованє було славне,
 Годованє було давнє***),
 В костях сила розступилась,
 В мислях дума розширилась.
 І князь каже: „Добрі люди,
 Нехай тайно вам не буде,
 Дє причини тії були,
 Що вас сюди ізгорнули.
 Хочу знати, добрі люди,
 Хто сильніщий із вас буде,
 Бо сусідом Німця мати —
 Тра і в миру бійки ждати“.
 І сказав князь; тихо всюди;
 Із-за стола усі люди

---

*) prokný rození-dle svého. — А. К.

**) iedenie. Слово „їде“ (чи „їддя“) Руданський образував на аналогії з „пите“. — А. К.

***) Се слово Руданський написав задли рими. В чеськім оригіналі стоїть hlučné. — А. К.

Поклін князеви, княгині,
 Поклін дочці-господині.
 Загреміли котли-труби;
 Вже й посади ставлять люди*)
 І на лугу на широкім,
 На помості на високім
 Сіли князь із старостами
 І княгиня з жіночками
 І Людися з дівоньками.
 І каже князь своїм любим**):
 „Хто з вас перший має сісти,
 Те я маю сам повісти“.
 І в Стребора пальцем тиче,
 Стребір Людислава кличе;
 І на коні враз сідали,
 І ратища острі брали,
 Против себе прудко гнали.
 Та як раптом позбігались —
 Так ратища й поламались,
 І обидва потомились,
 І з дороги уступились.
 Загреміли котли-труби
 І каже князь своїм любим:
 „Хто з вас другий має сісти —
 Щоб княгині те повісти“.

---

*) Wše sie ku siedániu stroii. | А. К.

***) По чеськи просто zemanón. — А. К.

Аж в Серпося*) вона тиче,
 Серпось Спитибора кличе.
 І на коні враз сідали
 І ратища острі брали.
 І гнав Серпось Спитибора,
 І зсадив з сідла небору.
 Тогді з коня і сам, жвавий;
 І обидва мечі взяли,
 Стали в щити разом тяти, —
 Стали искри вилітати.
 Аж Спитибір січе Спрося,
 Спрось у землю запоров ся.
 І обидва потомились
 І з дороги уступились.
 Загреміли котли-труби,
 І каже князь своїм любим:
 „Хто з вас третій має сісти —
 Щоб Людисі те повісти“.
 А княжна в Любора тиче,
 Любір Болеміра кличе.
 І на коні враз сідали,
 І ратища острі брали
 У загородь шибко гнались
 Протів себе замірялись.
 Вдарились — вогонь полив ся;

---

*) У Руданського є звичай змінювати чеське закінчене здрібнілих імен ť, še на більш уживане у нас сь, ся (Серпось, Хрудось і т. п. зам. Серпош, Хрудош; Людися, Любуся — зам. Людиша, Любуша). — А. К.

Болемір з коня звалив ся.
Щит далеко від небоги,
І несуть його з дороги.
Загрімели котли-труби;
Вже Рубося кличе Любір.
Рубось на коня підняв ся,
На Любора розігнав ся.
Любір ратище втинає,
Кренко шолом йому крає;
Рубось валить ся під ноги,
І несуть його з дороги.
Загрімели котли-труби, —
Викликає знову Любір:
„Хто зо мною битись має,
Най в загородь виступає“.
І був говір у народі;
І ждав Любір в загороді.
Здислав ратище виймає,
Тура голову тримає,
Живо на коня сідає
І надуто промовляє:
„Прадід мій збив туру роги,
Батько Німців ганяв збори,
Сиробуй же мене, Люборе!“
Розігнали ся конями,
Ударились головами,
І обидва з коней впали,
Живо мечі добували,
Битись пішії почали.
І рубали ся мечами,

Аж околиці дреньчали.
Далі Любір на бік круто,
По шоломі січе люто.
На два куси шолом скочив,
Меч у меч іще брязкоче.
І меч лежить в загороді,
А Здеслав лежить на споді.
Загреміли котли й труби;
Вже Любора беруть люди,
Йдуть до князя і княгині,
До Людисі-господині.
І йому вінок Людися
З дубового ставить листя.
І в вінкові сильний Любір.
І гремлять котли і труби.

13 ноября

Забій, Славій і Людко.

Із чорного ліса скала виступає,
А на скалу Забій сильний виступає,
На всі штири боки краї оглядає.
Зі всіх штирох боків смутно сиротині,
І застогнав плачем, плачем голубиним.
І довго сидів він і довго смутив ся,
А далі, як олень, на ноги схопив ся.
Од мужа до мужа живо поспіває,
Од сильних до сильних по цілому краю,
Короткеє слово стиха промовляє,
Поклонить ся богам, — далі поспішає.

І минув день перший, і минув день вторий.
І, коли по третім заблищали зорі,
Зібрали ся люди в лісі*) / меже гори.
Вийшов до них Забій, звів їх у долину,
В глибоку долину, в густую ліщину.
І Забій ще нижче в долину ступає (4),
І на струнах смутних смутно промовляє : (5)

---

*) У Руданського „ліса“. — А. К.

„Люди серців братніх і щирого ока!
 Смутною вам пісню співаю з глибока;
 Вона з мого серця до вас вилітає,
 З серця, що найглибше в горі потапає.
 Пішов батько в землю, оставив в дідині
 Дрібні свої діти вірній господині (6).
 Пішов батько в землю, не сказав нікому:
 „Будь ти для них батьком, господарем дому“.
 А чужий і впер ся до чужої хати,
 Чужими словами став заповідати;
 Як зраня по вечір жило ся в чужині,
 Щоб і тут так жили діти й господині:
 І їдну лиш мати дружину кохану
 На цілу дорогу з Весни по Морану. (7)
 І усі ворони повиганяв з гаю,
 І, якії боги були в його краю —
 Таких і їм каже молити-просити,
 Таким і їм каже дари приносити.
 І не сьміють богам чола нахиляти,
 Не сьміють смерками їм їсти давати,
 Куди ходив батько їм пісні співати.
 І всі наші дуби враги повалили,
 І всіх богів наших вороги побили“.

— „Забою, ти з серця до серця співаєш,
 З середини горя пісню виливаєш.
 І, як колись Люмір (8) співав в Вишеграді,
 Так і ти співаєш міні і громаді.
 Співака милують і боги і люди.
 Співай, коли вмієш, ворогам на груди““.

І поглянув Забій Славоеві в очі
 І проїняти глибоше його серце хоче :
 „А було два сини із голосом сильним,
 Вониж то до ліса що дня прибували,
 Молотом, мечами пробували сили,
 Вертали в роскоші і все тее крили.
 А коли з літами сили затверділи,
 Коли з ворогами бити ся уміли
 І другії братя підростати стали, —
 Тогді усі разом на врага і встали,
 І від бурі в бурю небо загорнулось,
 І давнее щастя в дідини вернулось“.

І в діл до Забоя усі поскакали,
 Сильними руками сильно істискали,
 Із грудей на груди усі руки клали
 І мудрее слово до слова складали.
 Ніч пішла під ранок, на небі сьвітало,
 А із яру військо грізно виступало,
 Розсипалось пилом помеже корчами
 І брало ся лісом обома боками.
 І минув день перший, і минув день вторий.
 І коли по третім засьвітили зорі —
 Брав ся Забій лісом; — за Забоєм збори;
 Брав ся Славій лісом; — за Славоем збори.
 Всякий має щирієть к гетьману Забою,

А королю спротив*) і серце і броню.
 „На гору, мій брате! на гору (9), Славою!

*) = проти короля. — А. К.

З неї всі оглянем, змовимось до бою.
 А з гори на сході у діброві темній
 Там ми собі, брате, дамо й руки певні.
 На гору-ж, мій брате! по лисовім сліду,
 За тобою живо і я туди їду“.

„„Чого-ж, мій Забою! Чого, милий брате,
 Ми маємо бійку з гори починати?
 Бурмо королівців, помимо шукати!*)“

„Ой, брате Славою! як гада губити —
 На голову зразу треба наступити;
 А крутая гора — то його голова“.

І буйнее військо двигнуло ся гайом,
 Двигнуло ся в ліво, двигнуло ся в право:
 Туди потягли ся по слову Забою,
 А туди — по слову прудкого Славою.
 Та всі через гаї до гори крутої.
 І пятає сонце на небі стояло,
 І сильнії руки військо подавало,
 Військо королівське лисом оглядало.

„Збирає наш людко все військо погане,
 Все військо погане до їдної рани.

---

*) Очевидячки у Руданського вийшла якась помилка, бо не можна й зрозуміти сього реченя. По чеськи: Otsavad buřmy protiv králevým wrahóm. — А. К.

Ой ти, Людку, Людку! слуго корольовий!
Роскажи-ж ти своєму мучарові злomu,
Що нам тепер димом всі його умови!“

І злютив ся Людко і скликає військо,
Засьвітилось сонцем ціле піднебісько*),
Заблищало сонцем королівське військо.
По Людковім слову всі мали готову
І ногу до ходу і руку до бою.

„Бий, Славою, з боку по лисовім скоку,
А я незабаром з чола їм ударю“.
І Забій спереду як градом ударив,
І Славій із боку як градом ударив.
„Вони, вони, брате, богів нам валили,
Рубали нам дуби, ворін полошили.
Тепер самі боги додають нам сили!“

І кинув ся Людко на Забоя скоком
Забій Людка мірить запаленим оком.
І дуб дуба мірить; військо поглядає;
Жене в Людка Забій, — ба, вже й доганяє.
Замахнув ся Людко, меча підіймає
І три шкури разом в щиті пробиває.
Замахнув ся Забій, молота пускає.
Скочив на бік Людко, молот пролітає.
І в дерево вдарив, — дерево скотилось,
І трийцять із війська в батьків опинилось.

*) Слово, видумане Руданським задля риму:
= піднебесь. — А. К.

І злютив ся Людко: „О, стерво ти!“ каже
 „Потворо ти гадів! Меча бери, враже!“
 Забій меч виймає, кус щита рубає,
 Людко замахнув ся, — меч його співзнув ся,
 Завзялись на рани обидва гетьмани.
 І усе по собі ранами стесали,
 І все коло себе кривлею збрукали;
 Тай самих кривлею забрукали люди,
 Бо лютая бійка почала ся всюди.

Котило ся сонце до полудня зраня,
 Ба вже й покотилось на пів до смерканя,
 А ще всюди бились, нігде не хилились,
 Там бились з Забоєм, а там із Славоєм.
 „Ах ти, враже“, каже, „біс би в тебе вліз ся!
 Чого ти кров нашу пити напосів ся?“
 Забій схопив молот, — Людко вибігає,
 Забій в гору молот в ворога кидає.
 І загудів молот, гримнув по щитові,
 І щит розбиває і груди Людкові.
 І по душі вдарив, душу виганяє,
 Та ще й на пять сяжнів в військо залітає.
 Страх ворогам крики з горла вириває,
 А з уст у Забойців радість вилітає
 І в очах веселих іскрами палає.
 „В гору, братя, в гору! Бог дає забору!
 А ви, хлопці, жваво на ліво, на право,
 Та позвольте коні із цілого гаю“.
 Запржали коні по всій оболоні.

„Забою, Забою! ти, леве завзятий,
Не кидай же, брате, врагів добивати“!

І став сильний Забій, щита відкидає,
Молотом кидає і мечем рубає,
В ворогах дороги навхрест прокладає.
І вороги в п'яти стали утікати,
Луна їх з боїська гуком поганяє,
І страх із їх горла крики вириває.
Заиржали коні по всій оболоні.

„У гору, на коні! на коні, до гаю!
Кіньми за врагами по цілому краю!
Живо, живо, коні! живо, небожата!
Несіть нашу помсту за ними по п'ятах!“

І живо на коні полки посідали
І, нога на ногу, ворогів погнали
І рану на рану люто накладали,
Долини і гори, ліси*) проминали;
І в ліво і в право все в зад убігало.
Гуде дика річка, хвиля хвилю гонить,
Гуде усе військо, слід на слід нагонить,
І зі всього скоку — у річку глибоку!
І чужих богато водою понесло;
Лиш на другий беріг вісти перенесло.
То не лютий ястреб крила роспинає,
Літає по краю, пташок доганяє,
То Забоя військо по ворогах гнало,
Всюди стерегло їх і кіньми ступало.

---

*) У Руданського „ліса“. — А. К.

Гнало по них люто в ночі під зорьою,
 Гнало по них люто і в день під жарою
 І знов від смерканя до самого раня.
 Гуде дика річка, хвиля хвилю гонить,
 Гуде усе військо, слід на слід нагонить,
 І зі всього скоку — у річку глибоку!
 І чужих багато водою понесло.
 Лиш на другий беріг вісти перенесло.
 — „На гори, мій брате! на сивії гори!
 Там добудем помсти, добудем забори!“
 — „Забою мій брате, недалеко гори;
 А ворогів повчок, та і тому горе!“
 — „Не вважай, Славою, ти — сюди, я — туди,
 А повчок губити королівство буде“.
 То не вітер грає, бурить військо краї,
 І краї на ліво, і краї на право;
 І радеє військо силою палало.
 „Ой, брате, мій брате! глянь на сиву гору;
 Там нашіі боги дали нам забору,
 Там і душ померших много зістаєть ся,
 То сюди, то туди по деревах веть ся.
 І страшно їх птахам, страшно і звірові,
 І їх не боять ся їдні тільки сови.
 Туди на верх, брате, померших ховати,
 Богам, спасам нашим, покорми давати,
 Давати їм дари і мило молити
 І скласти їм броню ворогів побитих“!

15 ноября.

З б и г о н ь.

Літав голубочок з дуба на дубочок,
Воркотав із жалю по цілому гаю:
„Ой, гаю-ж, мій гаю! по тобі-ж літав я,
Літав з голубкою, своєю миленькою.
Та взяв Збигонь любку, сивую голубку,
Заніс у світлицю, темную темницю“. —
Молодець із ранку ходить коло замку,
Жалібно здихає, милої не має;
Від замку — на скалу; на скалі сідає,
Жалібно сідає, мовчить з німим гайом.
Прилітає готуб, жалібно воркоче.
Молодець поглянув голубові в очі.
— „Що-ж ти, голубочку, смутен на дубочку?
Чи взяв ворон любку, сивую голубку,
Як до того замку вражий Збигонь з ранку,
Вражий Збигонь з ранку взяв мою коханку,
Заніс у світлицю, темную темницю?
Голубче, голубче! ти-б з вороном бив ся,
Як би ти був з серцем сильним уродив ся;
Ти-б видер, голубче, у ворона милу,
Як би ти мав кохті та у кохтях силу;

Забив би, голубче, ти ворога злого,
 Як би ти, голубче, мав дзюба твердого“.
 — „Тиж, смутний молодче, чогож ти чекаєш?
 Таж ти сильне серце на ворога маєш!
 Ти на нього маєш і сильную броню,
 Ти і молот маєш в голову Збигоню!“
 І молодець в ярі*) у темнії гаї!
 Бере свою броню, молот підіймає,
 Через темні гаї к замку поспішає.
 І став коло замку, далеко до ранку,
 Стукнув кулаками. — „Хто там?“ із-за брами.
 — „Я, бідний мисливий!“ — Браму відчинили.
 Вдарив кулаками, пройшов другі брами.
 — „А деж Збигонь ясний?“ — У світлиці кра-
 Там Збигонь гуляє, дівчина ридає. [сній.
 — „Відчини, паноче!“ А Збигонь не хоче.
 Молодець палає, — молот підіймає,
 Розбиває разом двері до покою.
 Розбиває разом голову Збигоню.
 І по замку всюди побиває люди.
 І до світа-ранку голубить коханку.
 Засвітило ранком сонце понад замком, —
 Молодець гуляє, нову радість має,
 Що свою милую к серцю пригортає.
 — „Що-ж то за голубка бідна у світлиці?“
 — „А то у Збигоня, як я, у темниці“.
 „Із замку до гаю!“ І та вилітає,
 І всюди літає по синьому гаю.

---

*) = в ярости. — А. К.

Із дуба на дуба з миленьким сїдає,
На єдній гиляці з голубком співає*).
Рада і дївчина, що знов є хлопчина:
Всюди походжає, куди забажає,
На єдній постелї з миленьким співає*).

---

*) Руданський тут або не зрозумів, або навмисне перемінив чеський текст, бо там сказано „spávala“ (= спала). — А. К.

К и т я х а .

Із княжого гаю вітрець повіває ;
Дівчина к потоку по воду біжить ;
У ковані відра води набирає,
Зіркнула на воду — китяха лежить.

Китяха пахуча із рожі-трицьвіту ;
Китяху ловити дівча почало
Тай, бідне, у воду холодну пішло*).

Ой китяхо красна ! коли-б то я знала,
Та хто тебе в вохкую землю садив,
Тому би я дала перстень золотий.

Ой китяхо красна ! коли-б то я знала,
Та хто тебе личком тоненьким обвив,
Тому би я дала шпильку з голови.

Ой китяхо красна ! коли-б то я знала
Та хто тебе в воду холодну пустив,
Тому би я дала вінок розплести.

---

*) У Руданського дієслово і прикметник стоїть не в ніякому роді, а в жіночому (дівча почала, бідна, пішла). — А. К.

Я г о д и.

Пішла мила на ягоди,
В зелену ліщину,
Наколола білу ніжку
На остру тернину.

І не може моя мила
На ніжку ступити...

Ой, ти терне, остре терне!
Щож ти болі чиниш?
За то тебе, остре терне,
Виметуть з ліщини.

Пождиж, мила у ліщині,
Пожди-ж в холодочку:
Я побіжу до коника,
Що там на лугочку.

Мій коничок на лугочку
Травку випасає;
Моя мила в холодочку
На мене чекає.

Стала мила у ліщині
 Стиха жалкувати:
 „Ах, нещасна я дівчина!
 А щож скаже мати“?

„Ой ховай ся, доню, хлопців“.
 Каже мати всюди.
 „Чого-ж хлопців ховати ся,
 Коли добрі люди?“

Приїхав я на конику
 Білим, як сніжечку.
 Скочив з коня, ввязав на сук
 За срібну уздечку.

Обняв милу, прижав к серцю,
 Цілував доволі,
 І забуло дівча красне*)
 Тернину і болі.

Цілувались, милувались; —
 Сонце на заході.
 „Ідьмо, милий, до домоньку!
 Зайде сонце, годі!“

Скочив живо на коника,
 Що як сніжок білий,
 Узяв милу за рученьки,
 До дому поспіли.

---

*) У Руданського і тут рід жіночий: „забула дівча красна“. — А. К.

Олень.

Скаче олень по горах,
По цілому краю,
По долинах, по горах;
Красні роги має;
Густі гаї прогорнув
Красними рогами,
Круті гори проскакав
Тонкими ногами.

Та ходив же молодець крутими горами,
В люті бійки молодець ходив долинами.
Сильну броню він носив, бив ся з ворогами.
Тепер нема молодця помеже горами: ..
Тут на нього ворог злий облесно наскочив,
Закрив ласкою у злости*) запалені очі**)
І у груди молодця молотом ударив.
Сумно, жалібно ліси***) по нїм застогнали,
І не стало в молодця ні душі, ні пари.
Вилетіла та душа через горло ясне,

---

*) В первописі „злісти“. — А. К.

***) zamieři zraký zlobú zapolena. — А. К.

***) В первописі „ліса“. — А. К.

Через горло молодця, через уста красні.
І лежить він; тепла кров душу доганяє,
І теплу тую кров земля випиває.
Кожда дівчина по нїм смутне серце має.
Лежить тепер молодець у землі глибоко;
На молодці росте дуб високо, високо,
Роскидаєть ся в суки широко, широко.
Ходить олень по горах з красними рогами,
Скаче олень по горах тонкими ногами.
Довгу шию до гори, до листа спинає,
Аж ворін зі всіх сторін злітають ся стаї.
І сїдають на той дуб,
І на дубі крачуть.
„Згубив ворог молодця!“
Всі дівчата плачуть.

Р о ж а.

Ой, ти, рожо, красна рожо!
Що рано зацвіла?
А зацвівши померзла,
А померзши зовяла,
Звявши облетіла.

Довго, довго я сиділа,
Аж кури запіли.
І діждати не могла,
І всі тріски і дрова
В печі погоріли.

Заснула я, і небозі
Сон мені приснив ся:
Ніби з правої руки
Снав мій перстень дорогий, —
Камінець згубив ся.

Камінця я не видала,
Миленського не діждала.

16 ноября

З о з у л я .

В чистім полі дубок стоїть,
Зовуля на дубі, —
Заплакала, закувала,
Що весна не всюди.

Як би спіло в полі жито,
Скрізь би весна була.

Як би спіли в саду вишні,
Скрізь би літо було.

Як би мерзнув в стозі колос,
Скрізь би осінь була.

Як би тяжко було дівці,
Скрізь би сама була.

Сирота.

Ой, ви, гаї милетиньські (10),
Гаї темнесенькі!
Чого літом і зімою
Все ви зелененькі?
Рада-б і я не плакати,
Серця не вялити, —
Та скажіть же, добрі люди,
Як тут не тужити?
Де мій батько, милий батько?
В яму закопали.
А деж мати, добра мати?
Травки повкривали.
Ані брата, ні сестриці,
Ще й хлопчину взяли.

16 ноября.

Жайворонок.

Поле дівча конопельки
Край панського сада;
Питаєть ся жайворонок:
„Чому ти не рада?“
— Як же-ж мені радій бути,
Жайворонку малий,
Коли мого миленького
У неволю взяли?
Ой, коли-б я пірце мала,
Я-б писала листи,
А ти, милий жайворонку,
Ти носив би вісти.
Ані пірця, ні паперу,
Писати не вмію;
Заспівай же миленькому,
Що я жальом нию.

І закраще в місті в(орон)...

З б і р.

” . . . . .
Всякий батько паном для челяді свої:
Мужі в нього оруть, жінки строї строятъ.
Коли-ж челядині голова вмирає —
Челядь його добра у купі тримає,
І для себе пана з роду вибирає,
Щоб на славні ради ходив для поради,
Ходив з наймитами, шляхтою, панами (11)“.
Слуги, пани й шляхта встали із-за столу,
Похвалили правду по съвятім закону...

Любусин суд.

Чого-ж ти, Вілтаво, мутиш воду рівну,
Мутиш воду рівну, воду срібнопінну?
Чи-ж лютії бурі тебе розібрали,
Засипавши небо у чорнії хмари,
Сплакавши на горах зелені вершини,
Виплакавши в долах злотопискі глини? —
— Та як жеж то моїй воді не мутитись,
Коли рідні братя почали сваритись?
Два ріднії братя за батькову долю
Посварились круто помеже собою.
Єден Хрудось жвавий на кривій Отаві (12),
На кривій Отаві, на золотодавій;
Другий — Стяглав смирний на Радбузі зим-
І обидва — братя і сини Кленові, [вій (13),
І батько їх з роду Тетва Полільвовий,
Що полки мав Чеха і прийшов з полками
В славне паньство наше над трома ріками (14).
Аж ластівка льотна смутно прилітає,
Смутно прилітає з кривої Отави,
Сіла на віконце в Любиній сьвітлиці
В славнім Вишеграді, славнії столиці.
І сіла, щечече, жалібно лепече.

Та зачула-ж теє рідня їх сестриця,
 Рідня їх сестриця в Любиних сьвітлицях,
 І впростила княжну в місті Вишеграді
 Дати їм пораду по сьвятії правді,
 І двох її братів миром помирити
 І їх по закону обох розсудити.
 Княжна зачуває, послів виправляє,
 Шле по Сьвятослава з білої Любиці (15),
 Де темна діброва на чистій водиці,
 А по Лютобора із гір Доброславських (16),
 Де дика Орлиця у Лабу валить ся,
 І по Ратибора із гір Крехоношських (17),
 Де в сильного Трута згинула змія люта,
 І по Радивана з камінного мосту, (18)
 І по Ярожира з броду в мочаринах,
 І по Стрежибора з милої Сазави (19),
 І по Саморода з Мези сріблодави,
 І по всіх підданих, і шляхту, і паніз,
 І по рідних братів Стяглава й Хрудося,
 Що їм за дідину битись довело ся.
 Як зійшлись піддані і шляхта і пани
 У Вишгород славний (в Любину столицю);
 І кожний по роду ступив у сьвітлицю, —
 Ступила і княжна у білім убору,
 Ступила на стіл свій до славного збору.
 Дві мудрії дівки (по сторонах стали),
 Вони усї віщби Витязеві знали,
 І в їдній були дошки праводарні,
 А в другій були мечі кривдокарні.
 Перед ними були вогні необлудні,

А під ними були води сьвяточудні.
 Каже княжа слово з стола золотого :
 „Ви, мої піддані і шляхто і пани,
 Розсудіть по правді обох рідних братів,
 Що бють ся з собою за батькову долю ;
 Судіть по закону Божому сьвятому :
 Чи обом їм бути при їдній волі,
 Чи їм розділитись на рівнії долі ?
 Ви, мої піддані і шляхто і пани,
 Розберіте в мислях тяжку мою думу,
 Як вона вам буде по вашім розуму.
 Чи не буде може по вашім розуму,
 Для них положіте новее правило,
 Котреб обох братів сварку замирило“ .
 Склонились піддані і шляхта і пани,
 Тихо між собою говорити стали.
 Тихо між собою стали говорити,
 Любусину мудру виповідь хвалити.
 І устав Лютобір з Доброславських гір
 І почав такеє говорити слово :
 „Славна княжно наша з стола золотого !
 Вже ми розсудили про тую пригоду.
 Збирай тепер голос від твого народу !“
 Стали судні діви голоси збирати,
 Голоси збирати в посудини сьвяті,
 І зібрали й дали шляхті викликати.
 Встав Радиван простий з Камінного мосту,
 Голоси і лічбу став переглядати
 І більшину в лічбі в народ викликати,
 В народ для розбору по цілому збору.

„Два ріднії братя! два сини Кленові,
 Що батько їх — роду Тетва Попільовий,
 Що полки мав Чеха і прийшов з полками
 В славне паньство наше над трома ріками!
 Ви так замирить ся на батьковій долі:
 Обидва ви будьте при їдній волі!“

А встав Хрудось жвавий з кривої Отави,
 Жовч йому розлилась всюди у сугави,
 Затрясли ся з злості усї його кості,
 І махнув рукою, туром реве в злості:

„Горе пташенятам, де змня ночує,
 Горе і тим мужам, де жінка панує!
 Мужу над мужами гоже панувати!
 Старшому дїдину закон велить дати!“

Встала Люба з свого стола золотого
 І каже: „Піддані, і шляхта і пани!
 Ви тут усї чули, як мене споганив.
 Судить тепер самі правду по закону:
 Тепер я не буду судити нікому.

Вибирайте, мужі, мужів собі рівних,
 Щоби вас судили на желізі кривнім;
 Слаба рука дїви на вас непокірних“.
 І устав Ратобір з Креконошських гір
 І такеє слово почав промовляти:

„Нехвально нам правди у Німців шукати,
 У нас своя правда по закону сьвятім,
 Що батьки принесли давними роками
 В славне (паньство наше над трома ріками)...“

Пісня під Вишеградом.

Ой ти сонце ясне, Вишеграде красний!
Ти сильний, могучий, сяєш по-над кручі,
По над скали сяєш, ворогів лякаєш.

Під тобою річка бистра протікає,
Протікає річка, ярая Вілтава;
По над берігами чистої Вілтави
Молодий лісочок, милий холодочок.

Там-то соловейко літає раненько,
Весело співає і смутно співає,
Чи радість серденько, чи жаль зачуває.

Будь я соловейком в ліску зелененькім,
І я-б ширив крила, де мила ходила
Пізно вечерами, пізно вечерами.

А то кожді груди коханнєчко будить,
І, що душу має, коханнєчко знає
А я, небіг, тужу по тобі, дівчино; —
Помилуй х(лопчину, помилуй хлопчину)!

16 воября.

Д о п и с к и.

(1) Тепер на тім місці тільки Строгів видно, а того ліса ані сліду.

(2) Думають, що то був щит з такими острыми розсохами, щоб, готуючись на ворога, можна його було утикати в землю.

(3) Думають, що то була гора Громолан.

(4) Тодішні співаки, як співали співи, то чи стояли чи сиділи, а вже — було — нижче тих, кому вони співали.

(5) В рукопису струмент називається *varyto*, щось подібне до нашої кобзи. Слово-ж *varyto* пригадує грецьке *βάρυτον*.

(6) Давні Чехи мали по кілька жінок.

(7) Весною у Чехів називалась богиня весни (јага) і молодости, а потому і сама весна і молодість; а Мораною (Могана, тагана, тогана, тогіна, щось подібне до нашого „мора“) звалась богиня зими і смерти, а по тому і сама зима і смерть. У Чехів і тепер є поговорка: *Protí Morěně není koreňe*, по нашому: протів мари нема карі.

(8) Люмір — давній співак — віщуя.

(9) Трудно сказати, що́ то була за гора. На правім боці Лаби могла бути Бездїзь (Pösig), а на лівім — Громолян (Donnersberg) край Милешова.

(10) Милетин — замок в Биджівськім повіті. Були колись і князі Милетинські.

(11) По рукопису: *chodí s kmetmi, s lesí i vláduky**). Слово „кмет“ часом значило селянина, як і тепер у Поляків; часом кметом називався близький до князя чоловік, а часом, як в співі „Люди́ся і Любі́р“, значило і всякого пана. Слово „лех“ значило шляхтича, а слово „владика“ значило такого пана, що має кусок своєї землі.

(12) Отава чи Вотава — то річка в полудневих Чехах. В Отаві доволі золотого піску, через те то і недалечке від неї місто називається Пісок (Pisek). Отава вливається в Вілтаву коло міста Дзвікова (Klingenberg).

(13) Радбуза коло Пільзена вливається в Мезу, а Меза, назвавшись далі Берункою (Beraun), вливається в Вілтаву коло самої Праги. Там ще досі розказують люди за суперечку двох братів (Свобода).

---

*) Невірна цитата. Треба: *Chodí s kmetmi, s lechy, vládukami*. А другий рядок читається: *wstachu kmeté, lesí i vláduky*. Рудавський списав половину першого рядка і другу половину другого.
— А. К.

(14) Декотрі, думаючи, що Чехи вийшли із Славонії, кладуть, що тії три ріки були: Драва, Раба і Дунай; другі же, що мають Чехів за прибувців із Білих Хорватів від Карпатських гір, видять в тих ріках Вислу, Одру і Лабу, або Гран, Ваг і Мораву.

(15) Любиця — коло Подібрад.

(16) Доброславські горби мають за місце, де тепер і стоїть Kralový Hradec (Königgrätz).

(17) Керконоші (Riesengebirge). Казка за Трута, що поборов змія (дракона), і до сього часу жиє в народі. На печаті міста Трутнова стоїть також дракон.

(18) За Камінний міст споминає й грамота князя Спішигніва Лютомірецькому збору 1057 року. Але де був той міст, трудно показати.

(19) Сазава витікає з полудньових Чехів і коло Праги вливаєть ся в Вілтаву.

Ст. Руд.

З М І С Т.

	Сторона.
Переднє слово	III—VIII
Цар-Соловей. Казка (1857)	1—121

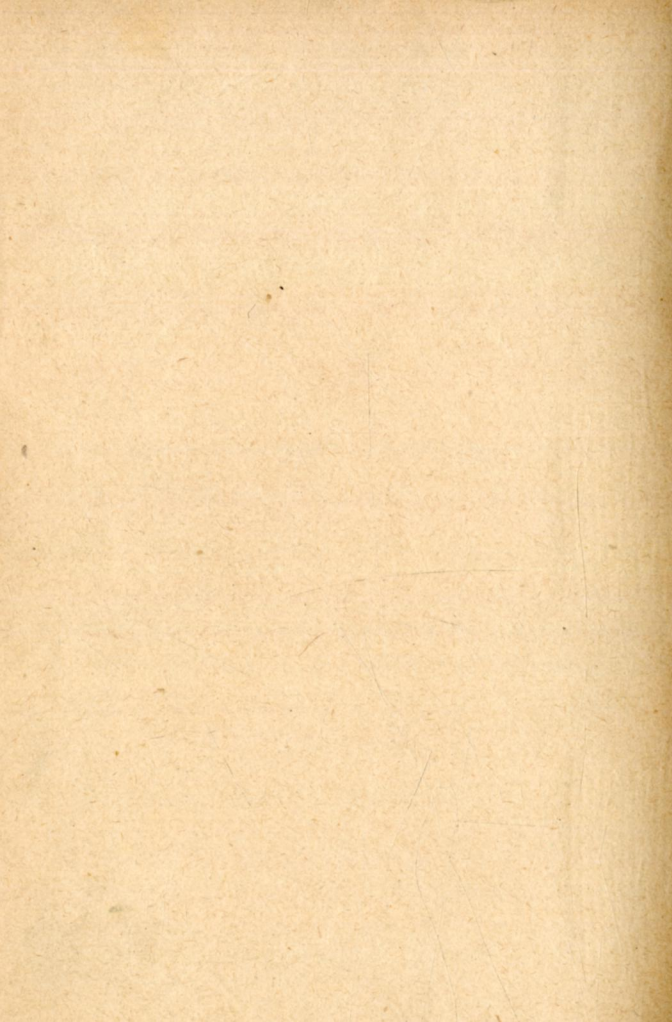
Старочеські співи з Кральовдвірського рукопису і других.

Переднє слово од редактора	125—138
Передмовка од перекладача	139—144
Олодра і Болїслав	145—147
Бен-Германів	148—151
Ярослав	152—163
Чмир і Власлав	164—173
Людися і Любір	174—179
Забій, Славій і Людко	180—187
Збигонь	188—190
Китяха	191
Ягоди	192—193
Олень	194—195
Рожа	196

Зозуля	197
Сирота	198
Жайворонок	199
Збір	200
Любусин суд	201—204
Пісня під Вишеградом	205
Дописки	206—208

2005

677209

B-2595
1980

B 2.595
5

ТВОРИ С. РУДАНСЬКОГО